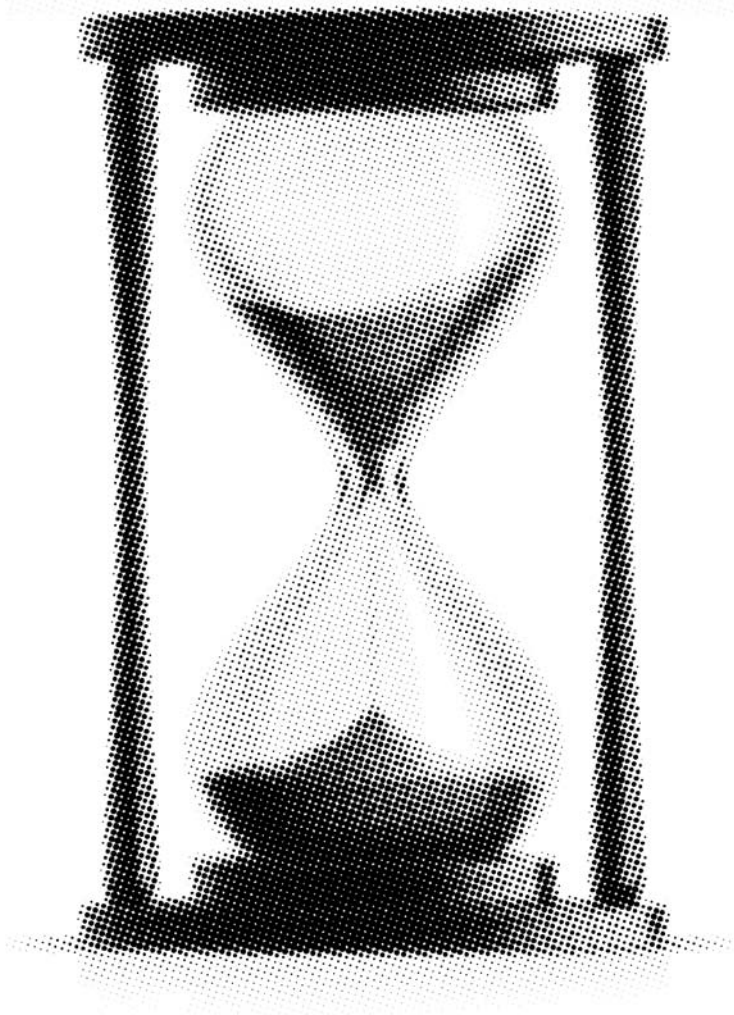

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 64 | 2010 | št. 1-2 (141) | str. 1–254

Izdaja
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
Ljubljana

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Tina Bahovec, dr. Bojan Balkovec (tehnični urednik),
dr. Borut Batagelj, dr. Rajko Bratož, dr. Ernst Bruckmüller, dr. Ivo Goldstein,
dr. Žarko Lazarevič, dr. Dušan Mlacovič (namestnik odgovornega urednika),
dr. Božo Repe, dr. Franc Rozman, Janez Stergar, dr. Peter Štih (odgovorni
urednik), dr. Marta Verginella, dr. Peter Vodopivec, dr. Marija Wakounig

Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo
vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena marca 2010

Prevodi: Nives Sulič Dular (angleščina), Niko Hudelja (nemščina),
Anja Naglič (nemščina), Janina Kos (francoščina),
Primož Simoniti (nemščina)

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani,
SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2/1, tel.: (01) 241-1200,
e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2010: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €,
za društvene člane – upokojence 18 €, za društvene člane – študente 12 €.
Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 €
in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE,
AŠKERČEVA CESTA 2, 1000 LJUBLJANA
Nova Ljubljanska banka, d.d., Ljubljana, Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBAS12X

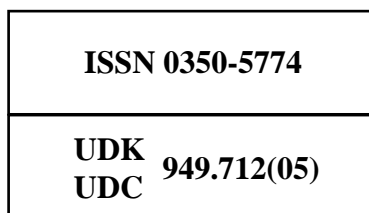
Sofinancirajo: Javna agencija za knjigo Republike Slovenije

Prelom in tisk: Littera picta, d.o.o., Ljubljana, maj 2010

Naklada: 1370 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih
baza: International Bibliography of the Social Sciences, Historical Abstracts,
ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art,
Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies,
European Reference Index for the Humanities (ERIH)

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International editorial Board: dr. Tina Bahovec, dr. Bojan Balkovec (Technical Editor),
dr. Borut Batagelj, dr. Rajko Bratož, dr. Ernst Bruckmüller, dr. Ivo Goldstein,
dr. Žarko Lazarević, dr. Dušan Mlacović (Deputy Editor-in-Charge), dr. Božo
Repe, dr. Franc Rozman, Janez Stergar, dr. Peter Štih (Editor-in-Charge),
dr. Marta Verginella, dr. Peter Vodopivec, dr. Marija Wakounig

Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with
explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.

The editing of this issue was completed on March 2010

Translated by: Nives Sulič Dular (English), Niko Hudelja (German),
Anja Naglič (German), Janina Kos (French), Primož Simoniti (German)

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani,
SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2/1, phone: +386 1 241-1200,
e-mail: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2010): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €,
retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €
Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE,
AŠKERČEVA CESTA 2, 1000 LJUBLJANA
Nova Ljubljanska banka, d.d., Ljubljana, Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBASI2X

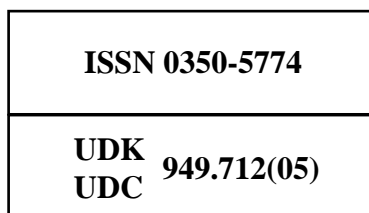
Co-Financed by: National book agency

Printed by: Littera picta, d.o.o., Ljubljana, May 2010

Print Run: 1370 copies

Historical Bulletin is included in the following international databases:
International Bibliography of the Social Sciences, Historical Abstracts, ABC
CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's
Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies,
European Reference Index for the Humanities (ERIH)

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

KAZALO – CONTENTS

Razprave – Studies

- Miha **Kosi**, Predurbane ali zgodnjeurbane naselbine? (*Civitas Petouia, Carnium/Creina* in druga centralna naselja neagrarnega značaja v zgodnjem srednjem veku) (II.del)..... 8–44
Pre-Urban or Early Urban Settlements? (*Civitas Petouia, Carnium/Creina* and Other Non-Agrarian Central Settlements in the Early Middle Ages). Part II
- Robert **Svetina**, Zur Herkunft sowie zur Verbreitung der Verehrung des hl. Lambert von Lüttich / Sv. Lambert in Slowenien 46–114
Zur Herkunft sowie zur Verbreitung der Verehrung des hl. Lambert von Lüttich / Sv. Lambert in Slowenien
O izvoru in razširjenosti čaščenja svetega Lamberta v Sloveniji
- Primož **Simoniti**, Postojnski grad v letu 1508 in Maksimilijan I. z vzdevkom »Leviades« 116–135
Postojna Castle in 1508 and the »Leviades« Maximillians
- Aurelie **Fertil**, Prometne poti v Ilirskih provincah oziroma strategije integracije nepovezanega in strateškega prostora..... 136–152
Traffic Routes in Illyrian Provinces: Integration Strategies for a Divided Strategic Area
- Jernej **Kosi**, Je bil proces formiranja slovenskega naroda v 19. stoletju res zgolj končni nasledek tisočletne slovenske kontinuitete?... 154–175
Was the 19th-Century Process of the Formation of the Slovene Nation Truly a Mere Continuation of the Millenary Slovene Continuity?
- Nade **Proeva**, Savremeni makedonski mit kao odgovor na nacionalne mitove suseda. Albanski panilirizam, grčki panhelenizam i bugarski pantrakizam..... 176–219
Modern Macedonian myth as a response to the national myths of the neighbors (Albanian panillyrism, Greek panhellenism and Bulgarian panthracism)

Kongresi in simpoziji – Congresses and Symposium

- Posvet »Epidemične bolezni v Istri« med 19. in 20. stoletjem.
Študijski dan o historični demografiji Istre.
Izola, 6. 10. 2009 (Aleksej Kalc)..... 222–224
A Conference on Epidemic Diseases in Istria during
the 19th and the 20th Centuries. A Study Day on Historic
Demography of Istria, Izola, 6. 10. 2009
- Mednarodna konferenca »Intelligence & Democracies in Conflict
and Peace«. Tel Aviv, 18.–19. 10. 2009
(Ljuba Dornik Šubelj)..... 225–228
International Conference »Intelligence & Democracies
in Conflict and Peace«. Tel Aviv, 18.–19. 10. 2009

Ocene in poročila – Reviews and Reports

- Zdravko Šundrica, Tajna kutija dubrovačkog arhiva:
II. dio (Ignacij Voje)..... 230–233
- Vom Nutzen des Edierens. Akten des internationalen Kongresses zum
150-jährigen Bestehen des Instituts für Österreichische
Geschichtsforschung
- Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie. Akten des
internationalen Kongresses zum 150-jährigen Bestehen
des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung
(Harald Krahwinkler)..... 234–237
- Wilhelm Voss, Versuch einer Geschichte der Botanik in Krain
(1754–1883) – Poskus zgodovine botanike na Kranjskem
(1754–1883): znanstvenokritična izdaja (Jože Maček)..... 238–244
- Branko Marušič, Mejačevi iz Komende, Slovenska družina
v dogajanjih vojne in miru (Peter Vodopivec)..... 245–247
- Jurij Perovšek, V zaželjeni deželi: slovenska izkušnja s Kraljevino
SHS/Jugoslavijo 1918–1941 (Mirko Stiplovšek)..... 248–251
- Božo Repe, Jože Prinčič, Pred časom: portret Staneta Kavčiča
(Kornelija Ajlec)..... 252–254

Razprave

Miha Kosi

Predurbane ali zgodnjeurbane naselbine?
(*Civitas Petouia, Carnium/Creina* in druga
centralna naselja neagrarnega značaja
v zgodnjem srednjem veku) (II.del)

UDK 904(497.4 Kranj)“653”

KOSI Miha, dr., višji znanstveni sodelavec, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU, SI-1000, Ljubljana, Novi trg 2, kosi@zrc-sazu.si

Predurbane ali zgodnjeurbane naselbine? (*Civitas Petouia, Carnium/Creina* in druga centralna naselja neagrarnega značaja v zgodnjem srednjem veku), II. del

Zgodovinski časopis, Ljubljana 64/2010 (141), št. 1-2, str. 8–44, cit. 133

1.01 izvorni znanstveni članek: jezik Sn. (De., Sn., En.)

Ključne besede: Kranj, zgodnjeurbane naselbine, mesta, zgodnji srednji vek, visoki srednji vek

Kranj je poleg Ptuja najpomembnejša zgodnjeurbana naselbina na Slovenskem, z večstoletnim postopnim razvojem v pravo mesto. Ogromno germansko in staroselsko grobišče 6. stoletja in odkrita velika cerkev s slovanskim grobiščem 9.–11. stoletja pričajo o pomembni centralni naselbini. Na domnevno gentilno središče Karniolcev 9. stoletja se je oprla tudi frankovska oblast. V 11. stoletju o pomenu Kranja pričajo briksenske tradicijske notice škofa Altwina, tu je bil najverjetneje sedež mejnega grofa Kranjske. V teku 12. stoletja je prišlo do socialne in urbanistične preobrazbe starega naselja v mesto nove dobe (1221 *burgenses*, 1256 *civitas*).

Avtorski izvleček

UDC 904(497.4 Kranj)“653”

KOSI Miha, PhD, Senior Scientific Fellow, Scientific Research Centre of the Slovene Academy of Science and Arts, SI-1000, Ljubljana, Novi trg 2, kosi@zrc-sazu.si

Pre-Urban or Early Urban Settlements? (*Civitas Petouia, Carnium/Creina* and Other Non-Agrarian Central Settlements in the Early Middle Ages). Part II.

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 64/2010 (141), No. 1-2, pp. 8–44, 133 notes

Language: Sn. (De., Sn., En.)

Key Words: Kranj, early urban settlements, towns, Early Middle Ages, High Middle Ages

In addition to Ptuj, Kranj (*Carnium/Creina/Chreinburg*) is the most important early urban settlement in the area of present day Slovenia, that had evolved in the course of several centuries into a true medieval town. The vast Germanic and indigenous burial site dating from the 6th century and a church with a large Slavic burial ground from the period between the 9th and the 11th centuries both indicate the importance of the central settlement. In the 9th century this presumed center of the Carniolan Slavs also served as a base for the ruling Franks. *Notitiae traditionum* of Bishop Altwin of Brixen from the second half of the 11th century are a good evidence of the significance of Kranj, which at that time was probably also the seat of the margrave of Carniola. During the 12th century, the old settlement transformed socially and urbanistically into a contemporary medieval town also in legal terms (1221 first mention of *burgenses*, 1256 *civitas*).

Author's Abstract

ZUSAMMENFASSUNG

Vor- oder frühurbane Siedlungen (*Civitas Petouia, Carnium/Creina* und andere Zentralorte nichtagrarischen Charakters im Frühmittelalter) (II. Teil)

Miha Kosi

Außer Ptuj/Pettau, dessen Entwicklung zur Stadt im ersten Teil der Abhandlung (ZČ 59, 2005) umrissen wurde, stellt Kranj/Krainburg das schönste Beispiel für eine schrittweise Stadtwerdung schon seit dem Frühmittelalter dar. Sein spätantiker Name *Carnium* ist in dem Werk des anonymen Geographen aus Ravenna aus der Zeit um 700 zum ersten Mal überliefert. Hier befand sich in der ausgehenden Antike ein außerordentlich bedeutender, strategischer, archäologisch gut belegter Stützpunkt am Übergang über die Save, der die Zugänge zum oberen Save-Tal versperrte. An der südlichen Seite der Siedlung, an der Spitze eines natürlichen Felsvorsprungs, wurden 700 (von vermutlich mehr als 1000) Gräber der Ostgoten, Langobarden und der romanischen Altansässigen aus dem 6. Jahrhundert entdeckt. Das ist das größte bekannte Gräberfeld in den Ostalpen aus jener Zeit. In der Mitte der Siedlung wurde auch eine große spätantike Kirchenanlage freigelegt. Auch die Slawen, die sich seit Ende des 6. Jahrhunderts in Krain ansiedelten – Paulus Diaconus nennt es um 760 *Carniola Sclavorum patria* – stützten sich auf diesen mit spätantiken Mauern befestigten und strategisch bedeutenden Zentralort. Vielleicht hatte er den Charakter eines Gentilzentrums des Stammes der Karniolen, die das fränkische Heer im Jahr 820 wieder unterwarf und die die *Annales regni Francorum Carniolenses qui circa Savum fluvium habitant* nennen. Im 9. Jahrhundert wurde auf den Grundsteinen der spätantiken Kirche eine neue mit dem typischen Aquilejer Patrozinium des hl. Kanzian erbaut, um welche ein riesiges slawisches Gräberfeld aus der Zeit vom 9. bis zum 11. Jahrhundert mit mehr als 1000 Gräbern entstand, dem größten im Ostalpenraum. Offensichtlich stützte sich auch die fränkische weltliche und kirchliche Gewalt im 9. Jahrhundert auf diese Siedlung, die zum Verwaltungs- und Kirchenzentrum Krains wurde. Die archäologischen Funde weisen auf ein regionales Zentrum der Schmuckherstellung hin, das mit dem weiteren Alpen-Adria-Pannonien-Raum verbunden war.

Nach ungarischen Einfällen ist Krain bereits 973 als eine dem Herzogtum Kärnten unterworfenen Grenzmark des Heiligen Römischen Reichs überliefert. Aus dieser Zeit liegen keine unmittelbaren Notizen über die Siedlung vor, dennoch muss sich der Sitz der namentlich bekannten Krainer Markgrafen sicherlich in Kranj/Krainburg befunden haben. Sehr aufschlussreich sind dagegen die Quellen für die zweite Hälfte des 11. Jahrhunderts, und zwar die Traditionsnotizen des Brixener Bischofs Altwin, die die Vermutung über die Bedeutung Kranjs/Krainburgs unterstützen. Im Zeitabschnitt 1050-1090 fanden nicht weniger als 38 Schenkungen an die Brixener Kirche in Kranj/Krainburg statt (*actum Chreine*), vier davon beziehen sich unmittelbar auf den Brixener Besitz *in loco Chreina*. In diesen Quellen werden der Besitz der Kleriker und Ministerialen, die Brixener Festung und die Untertanen in der Siedlung erwähnt. Interessant sind die Zeugen der einschlägigen Traditionen – gewiss handelt es sich in vielen Fällen um Einwohner Kranjs/Krainburgs – die germanische und slawische Namen trugen: Ezeman, Orendil, Gundram, Mazili, Adalwart, Adalfrid, Mantwin, Altger sowie Prezlau, Iwan, Sebibor, Radoch, Zuozlau, Nebcor, Wenzegoi, Nenadej, Semiko, Wekewoi. Die soziale und Besitzstruktur der Siedlung war offensichtlich sehr bunt. Hier lebten Untertanen (*mancipium*), Freie (*liber, ingenuus*) und Adelige (*nobilis*) mit slawischen und germanischen Namen sowie Kleriker und Brixener Ministerialen. Auf die Bedeutung von Kranj/Krainburg kann man aufgrund der Tatsache schließen, dass es nach der Häufigkeitszahl der Rechtsgeschäfte von 54 Orten der Brixener Traditionen an dritter Stelle stand, unmittelbar hinter Brixen selbst und Aufhofen in Tirol sowie vor Rasen und Stein in Kärnten. Diese fünf Orte liegen weit vorn und hatten zweifellos den Charakter der Zentralorte, der Macht- und Verwaltungsmittelpunkte des Brixener Bischofs. Wahrscheinlich befand sich in Kranj/Krainburg im 11. Jahrhundert auch der Sitz des Krainer Markgrafen, dessen Besitz in der Umgebung der Siedlung gerade in Altwins Traditionen überliefert ist.

Für das 12. Jahrhundert liegen uns leider keine derartigen Notizen zur Verfügung, dennoch zeigen spätere Angaben, dass sich hier noch weiterhin der Sitz des Markgrafen befand (seit Ende des 11. Jahrhunderts war das der Patriarch von Aquileia). Dieser Mangel an Quellen ist besonders ungünstig, weil die Siedlung wahrscheinlich gerade im Zuge des 12. Jahrhunderts eine Umwandlung von der vorurbanen Phase zu einer echten mittelalterlichen Stadt erfuhr. Im Jahr 1221 werden nämlich in einer Urkunde bereits Bürger aus Kranj/Krainburg (*burgenses de Creinburg*) erwähnt, in einem darauffolgenden Dokument aus dem Jahr 1256 verließ der Kärntner Herzog Ulrich III. schon den Grundbesitz in *civitate Chreinburch*. Das war die erste Erwähnung Kranjs/Krainburgs als Stadt. Die intensive urbane Entwicklung der Siedlung kann höchstwahrscheinlich in erster Linie den Andechs-Meraniern zugeschrieben werden, die in der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts und bis 1228 Stadtherren Kranjs/Krainburgs waren und in dieser Zeit ihre Landesherrschaft in Krain herausbildeten, nachdem sie bereits Erfahrungen mit der Entwicklung der Städte auf ihren zahlreichen anderen Besitzungen gesammelt hatten.

So wie im Falle von Pettau handelt es sich auch bei Kranj/Krainburg um ein altes Siedlungszentrum und einen wichtigen Zentralort mit einer jahrhundertelangen kontinuierlichen Entwicklung. Es erhebt sich nur die Frage, wie es zu einer urbanen Transformation bei solchen uralten Siedlungen mit einer langen vorurbanen Entwicklung kam, wo auf einem sozusagen identischen Areal der ursprünglichen Siedlung eine neue bürgerliche Parzellierung mit einem Marktplatz durchgeführt wurde. Leider verfügt man über diesen Prozess, wenigstens für das slowenische Territorium, über keine einschlägigen Angaben. Diese werden erst durch künftige archäologische Forschungen gewonnen werden können.

Die vorerst ziemlich fragmentären Angaben, die uns die Archäologie über die Anfänge urbaner Siedlungen in Slowenien liefert, ermöglichen leider noch nicht, umfassendere Schlussfolgerungen zu ziehen und lassen die oben dargestellte Frühentwicklung der Städte auf der Ebene einer wahrscheinlichen Hypothese. Das vordergründige Ziel dieser Studie bestand jedoch darin, die Entstehung der slowenischen Städte als einen vielschichtigeren, komplizierteren und langwierigeren Prozess darzustellen, als die ältere Geschichtswissenschaft ihn verstanden und interpretiert hatte. In dieser Hinsicht muss die slowenische Geschichtsschreibung einen mehrere Jahrzehnte langen Rückstand hinter anderen europäischen Staaten im Bereich der vergleichenden Städtegeschichte aufholen. Dabei ist es von grundlegender Bedeutung, dass die im Fachbereich Geschichte die traditionelle und veraltete, mit Rechtskriterien belastete Auffassung über die Anfänge der mittelalterlichen Städte verändert und durch eine neue lebensnahe und der Realität jener Zeit angepasste Perspektive ersetzt wird. Zu diesem Zweck wäre es zur Darstellung von frühen Entwicklungsphasen der Städte sinnvoll, auch eine neue terminologische Bezeichnung, etwa »zgodnjeurbana naselbina« oder »zgodnja mestna naselbina« einzuführen als Äquivalent für die in der deutschen Historiographie verwendeten Ausdrücke *präurbane Siedlung*, *frühstädtische Siedlung*.

Robert Svetina

Zur Herkunft sowie zur Verbreitung der Verehrung des hl. Lambert von Lüttich / Sv. Lambert in Slowenien

UDC 27 (436.5)''653''

UDK 27 (436.5)''653''

SVETINA Robert, dr. iur., Kustos des Karolinermuseums Moosburg, A 9062 Moosburg.

Privat: A 9020 Klagenfurt, Flatschacherstraße 134/II, rob.svetina@aon.at

Zur Herkunft sowie zur Verbreitung der Verehrung des hl. Lambert von Lüttich / Sv. Lambert in Slowenien

Zgodovinski časopis, Ljubljana 64/2010 (141), št. 1-2, pp. 46–114, 409 notes

1.01 izvorni znanstveni članek: jezik De. (Sn., De., Sn.)

Schlüsselworte: Heiligenverehrung, Mittelalter, hl. Lambert, Slowenien, Askuiner

Der Artikel schließt an eine Arbeit des Autors über die Verehrung des hl. Lambert von Liège (Lüttich) in Karantanien an. Die Arbeit machte wahrscheinlich, dass die Verehrung des Lütticher Heiligen zur Zeit Arnulfs von Kärnten nach Karantanien kam. Im heutigen Kärnten gibt es 16 Lambertkirchen; in Slowenien lassen sich für das Mittelalter 10 oder 11 Lambertkirchen und weitere 8 Kirchen mit Reliquien des Heiligen nachweisen, davon der Großteil in Gorenjska. Diese Kirchen stehen an alten Verkehrswegen bzw. in Grenzzonen. Eine der Lambertkirchen könnte schon der Gatte der hl. Hemma, Wilhelm II., errichtet haben, für die meisten anderen ist ein Bezug zu den aus Kärnten kommenden Askuiern sehr wahrscheinlich.

Abstract des Verfassers

SVETINA Robert, dr. iur., Kustos des Karolinermuseums Moosburg, A-9062 Moosburg.

Privat: A-9020 Klagenfurt, Flatschacherstraße 134/II, rob.svetina@aon.at

O izvoru in razširjenosti čaščenja svetega Lamberta v Sloveniji

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 64/2010 (141), No. 1-2, str. 46–114, cit. 409

Language: De. (Sn., De., Sn.)

Ključne besede: čaščenje svetnikov, srednji vek, sv. Lambert, Slovenija, Askvinci

Članek dopolnjuje avtorjevo razpravo o čaščenju sv. Lamberta iz Liègea v Karantaniji. Razprava je pokazala, da so lišškega svetnika v Karantaniji verjetno začeli častiti v času Arnulfa Koroškega. Na današnjem Koroškem je 16 Lambertovih cerkev; za srednji vek je na območju Slovenije mogoče dokazati 10 ali 11 cerkev, poimenovanih po tem svetniku, poleg tega pa še 8 cerkev, ki hranijo njegove relikvije (večina jih je na Gorenjskem). Omenjene cerkve stojijo na starih prometnih poteh ali na mejnih območjih. Eno od Lambertovih cerkev je morda postavil že mož sv. Heme Krške, Viljem II., za večino drugih pa je zveza z Askvinci, ki prihajajo s Koroške, zelo verjetna.

Avtorski izvleček

POVZETEK

O izvoru in razširjenosti čaščenja svetega Lamberta v Sloveniji

Robert Svetina

Po razpravi o čaščenju sv. Lamberta iz Liègea v Karantaniji se je avtor posvetil raziskovanju čaščenja tega svetnika v državah ob južni in vzhodni meji Avstrije. Največ dokazov za to čaščenje (cerkev, relikvij in romanj) je bilo mogoče najti v Sloveniji. Tu še danes v sedmih krajih stojijo Lambertove cerkve, tri ali štiri pa so bile očitno opuščene ali pa so jim spremenili patrocinij. Pri petih ohranjenih cerkvah je oziroma je bil patron škof in mučenec sveti Lambert, pri drugih dveh pa to ni tako jasno.⁴¹⁷ God tega svetnika se v Sloveniji praznuje 26. maja, v nekaterih njemu posvečenih cerkvah pa tudi 17. septembra (gl. Prilogo 2). Poleg Lambertovih cerkev je bilo v seznamih posvetitev iz 16. oziroma 17. stoletja ter v seznamu relikvij iz 18. stoletja mogoče najti tudi osem cerkev, ki niso bile posvečene temu svetniku, a so hranile oltarne relikvije nekega sv. Lamberta. Relikvije so le enkrat pripisane mučencu Lambertu, večinoma pa so jih pripisali škofu Lambertu. Ti sezname ponujajo zgolj zelo nepopolne informacije o vseh nekdanjih obstoječih Lambertovih relikvijah v današnji Sloveniji. – Pri predstavitvi razširjenosti Lambertovega kulta na območju Slovenije po zgodovinskih provincah (gl. Zemljevid 1) se pokaže, da je največ Lambertovih cerkev in relikvij na Gorenjskem; na Dolenjskem najdemo dokaze zgolj v in pri Stični, za Prekmurje ni nobenih dokazov, za Primorsko in Notranjsko je le po en, za Koroško en vprašljiv, za Štajersko pa dva. Slovenske Lambertove cerkve so v uradnih listinah omenjene zgolj naključno; prve tovrstne omembe segajo v 14. stoletje: v njih so te cerkve sprva označene zgolj kot podružnične, stale pa so oziroma še stojijo na območjih, ki so bila vsaj v 12. stoletju že poseljena (edina izjema je cerkev v Rutu v Baški grapi). Te cerkve najdemo skoraj izključno na pomembnih srednjeveških poteh; tri od njih poleg tega stojijo na višje ležečih krajih, ki so morali v zgodnjem srednjem veku imeti poseben pomen kot stražna in signalna mesta ob nevarnosti napadov. Cerkve, ki niso posvečene sv. Lambertu, a so v njih bile njegove relikvije, stojijo na že v srednjem veku pomembnih prometnih poteh, na vse do 12. stoletja pomembnih mejnih območjih ali na pomembnih razglednih točkah. Slovenski kraji z Lambertovimi cerkvami kažejo jasne vzporednice z avstrijsko Koroško, kjer v vsej Avstriji najdemo daleč največje število in tudi najzgodnejše omembe Lambertovih cerkev v uradnih listinah (prve omembe segajo že na konec 10. in v 11. stoletje). Zato je zelo verjetno, da je bilo tudi v Sloveniji vsaj nekaj Lambertovih cerkev zgrajenih že v zgodnjem srednjem veku, ko so sv. Lamberta – predvsem med višjim plemstvom – častili kot “varuha dežele”. V zahodni in srednji Evropi močno razširjen Lambertov kult je tudi na območju Alp okoli leta 1200 zamrl; možnost, da so bile po tem letu postavljene nove Lambertove cerkve, bo zato – z eno razložljivo izjemo (Rut, ki ga je pred letom 1256 ustanovil oglejski patriarh Bertold) – treba izključiti tudi za Slovenijo. Za širitev čaščenja sv. Lamberta tudi v Sloveniji ni skrbela cerkvena oblast (Oglej, Salzburg) in tudi ne veliki cerkveni zemljiški posestniki (Briksen, Freising, Krka na avstrijskem Koroškem), temveč plemstvo, in to očitno Askvinci – krvni sorodniki in dediči sv. Heme Krške, na katere je prešel del Hemine velikanske dediščine. Večina te dediščine je izvirala od Heminega leta 1036 umorjenega moža, mejnega grofa Viljema II., ki je bil očitno Lambertov častilec, zato lahko domnevamo, da je prvo Lambertovo cerkev, v Skomarjah, morda pa tudi tisto v Šentlambertu postavil že on. Lambertove cerkve v Zalogu pri Golniku, v Vačah, Pristavi in Malih Pecah pri Stični so zelo verjetno na svoji poti z avstrijske Koroške proti gornji Krki v 11. in 12. stoletju postavili prej omenjeni Askvinci. Vsaj začetke čaščenja Lamberta v Stični in njeni okolici je mogoče pripisati določeni veji Askvincev – svobodnim gospodom s Puxa, ki izvirajo iz okolice danes gornjeavstrijskoštajerskega samostana sv. Lambrehta, oziroma njihovim potomcem, grofom Višnjegorskim. Tudi za cerkev v Lancovem je mogoče, da so jo že okoli leta 1100 zgradili

⁴¹⁷ Jasno je pri cerkvah v Lancovem, Zalogu pri Golniku, Šentlambertu, Skomarjah in Rutu. Nejasno pa pri Pristavi nad Stično in Malih Pecah.

Askvinci. Pozornost vzbujajo dejstva, da Lambertove relikvije v cerkvah, ki mu niso posvečene, najdemo večinoma tam, kjer so Askvinci še na začetku 12. stoletja imeli svoja posestva. Od ustanovitve Stične (1136) oziroma od druge križarske vojne (1147) so se, kot kaže, tudi Askvinci preusmerili k čaščenju sv. Gregorja kot bojovitega viteškega svetnika. Kljub temu je sv. Lamberta tako v Sloveniji kot tudi na avstrijskem Koroškem kmečko prebivalstvo sprva častilo še naprej, očitno kot zavetnika dežele. Najbrž so prav zato po turških vpadih in potresu še okoli leta 1500 in v prvi tretjini 16. stoletja dali prednost novi postavitvi, prenovi in opremljenosti nekaterih Lambertovih cerkev, v drugih cerkvah pa so bile pri posvetitvah oltarjev vključene tudi relikvije sv. Lamberta. Čeprav je za 16., 17. in 18. stoletje izpričanih še nekaj romanj k Lambertovim cerkvam, je bil Lambertov kult v Sloveniji očitno že v času Primoža Trubarja skoraj nepomemben; Trubar je leta 1575 v svojem slovenskem koledarju sicer omenil 61 svetnikov, vendar sv. Lamberta ni bilo med njimi.⁴¹⁸ Kot izjemo je treba obravnavati dejstvo, da je prebivalstvo iz okolice Ruta v Baški grapi še vse do leta 1941 romalo k tamkajšnji Lambertovi cerkvi.

Prevod iz nemščine: Anja Naglič

⁴¹⁸ Makarovič, *Pričevanja*, str. 159 in 195.

Primož Simoniti

Postojnski grad v letu 1508 in Maksimilijan I. z vzdevkom »Leviades«¹

UDK 908(497.4 Postojna)''1508''

SIMONITI Primož, dr., zasl. prof., SI-1000 Ljubljana, Javorjev drevored 9, primoz.simoniti@guest.arnes.si

Postojnski grad v letu 1508 in Maksimilijan I. z vzdevkom »Leviades«

Zgodovinski časopis, Ljubljana 64/2010 (141), št. 1-2, str. 116–135, cit. 52

1.01 izvorni znanstveni članek: jezik Sn. (De., Sn., De.)

Ključne besede: Postojnski grad 1508, Maksimilijan I. kot »Leviades«, vojna z Benetkami 1508, Sigismund Herberstein, Georg Wernher, Cerknjsko jezero.

V prvem letu vojne med Maksimilijanom I. in Benetkami so, kot sledi iz Sanutovih Dnevnikov, Benečani 10. junija 1508 (že po premirju z dne 6. junija) zavzeli postojnski grad in ga po sklepu Sinjorije 28. junija 1508 brez boja vrnili cesarskim. Pred odhodom so na gradu pustili napis in Maksimilijanu I. zaradi njegovih želja, da postane tudi papež, naredi posmehljivi vzdevek Leviades – drugi Mojzes. Besedilo napisa je Sigismund Herberstein skupaj z opisom Cerknjskega jezera posredoval Georgu Wernherju, ki je oboje objavil v delcu *De admirandis Hungariae aquis hypomnematum*, Dunaj 1551.

Avtorski izvleček

UDC 908(497.4 Postojna)''1508''

SIMONITI Primož, PhD, em. Prof., SI-1000 Ljubljana, Javorjev drevored 9, primoz.simoniti@guest.arnes.si

Die Burg von Postojna/Adelsberg im Jahr 1508 und Maximilian I., genannt »Leviades«

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 64/2010 (141), No. 1-2, pp. 116–135, 52 notes

Language: Sn. (De., Sn., De.)

Schlüsselworte: Die Burg von Postojna Adelsberg 1508, Maximilian I. als »Leviades«, Venezianerkrieg 1508, Sigismund von Herberstein, Georg Wernher, Cerknjsko jezero/Zirknitzer See.

Im Krieg mit Maximilian I. haben die Venezianer am 10. Juni 1508 die Burg Postojna/Adelsberg kampflos eingenommen. Weil dies nach dem Waffenstillstandsabschluß vom 6. Juni geschehen war, beschloß die Signoria, die Burg den Kaiserlichen zurück zu geben, was am 28. Juni 1508 kampflos erfolgte. An der Burg hinterließen die Venezianer eine Inschrift, in der sie Maximilian, wohl im Zusammenhang mit seinen Kaiser-Papstplänen, als »Leviades« – einen zweiten Moses verspotteten. Den Wortlaut der Inschrift und die Beschreibung des Cerknjsko jezero/Zirknitzer See übermittelte Sigismund von Herberstein an Georg Wernher, der sie in seiner Schrift *De admirandis Hungariae aquis hypomnematum*, Wien 1551, veröffentlichte.

Abstract des Verfassers

¹ Za dobrodošlo izmenjavo mnenj in napolitla pri zbiranju literature sem dolžan zahvalo Alfredu Kohlerju in Mariji Wakounig (Dunaj) ter Petru Štihu in Lilijani Žnidaršič Golec.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Burg von Postojna/Adelsberg im Jahr 1508 und Maximilian I., genannt »Leviades« Primož Simoniti

Unmittelbar nach Ausbruch des österreichisch-venezianischen Krieges (1508–1516) nahmen die Venezianer im Juni 1508 die Burg Postojna (Adelsberg) ein, die nach 19 Tagen an die Vertreter Kaiser Maximilians I. zurückgegeben wurde. Die gegnerische Partei hinterließ quasi als Trophäe *in illustri eius [sc. arcis] loco* eine Inschrift, in der sie den Kaiser als »Leviades«, der nach dem Sieg über Postojna mit schönen Trophäen siegreich heimkehre, benannte: *Postonia victa rediens post omnia victor / Leviades affert pulchra trophaea domum*. Obwohl die humanistische Panegyristik manchmal zwar mächtig zu übertreiben vermochte, wäre man doch sehr erstaunt, wenn diese Bezeichnung für den zu Beginn des Krieges in Wahrheit vernichtend geschlagenen Kaiser ernst gemeint gewesen wäre. Der Verfasser versucht herauszufinden, wie sich die Ereignisse rund um die Burg zugetragen haben, um den Hintergrund der fraglichen Inschrift für eine Interpretation freizulegen.

Die Geschichte der im 10./11. Jahrhundert an der strategischen »Adelsberger Pforte« erbauten Burg Postojna (seit 1371 und endgültig seit 1430 habsburgisch), ist nur bis zum Ende des Mittelalters gut erforscht, aus der Zeit danach ist wenig bekannt. Eine wertvolle Quelle für das Jahr 1508 bietet der venezianische Patrizier, Historiker und Chronist Marino Sanuto, dessen *Diarii* die Geschehnisse um die Burg lückenlos nachzeichnen: Nach der katastrophalen Niederlage der Kaiserlichen im Cadore am 2. März 1508 fielen im April sowohl Görz als auch Vipava (Wippach), so dass ein Einfall der Venezianer nach Krain drohte. Diese allerdings wandten sich südwärts, eroberten im Mai Triest und Rijeka (Fiume), wodurch ihnen das Eindringen in das österreichische Inner Istrien gelang. Dem venezianischen Siegeszug setzte der am 6. Juni im Kloster S. Maria delle Grazie am Gardasee geschlossene dreijährige Waffenstillstand ein Ende, laut dem jede Kriegspartei die besetzten Orte behalten und alle folgende Eroberungen zurückgeben sollte. Gerade in der Zwischenzeit, als die Nachricht vom Waffenstillstand noch nicht eingetroffen war, ergab sich die Burg Postojna am 10. Juni kampflos den Venezianern, weswegen die Kaiserlichen die Rückgabe der Burg verlangten. Das mehrheitliche Ergebnis einer Abstimmung in der Signoria bedeutete schließlich die Übergabe der offensichtlich unversehrten Burg an die kaiserlichen Gesandten am 28. Juni 1508; seitdem verblieb sie fest in österreichischer Hand.

Der Beiname Leviades ist eine Neuprägung der neulateinischen biblischen Epik, ein Patronymikon, das einen männlichen Nachkommen des biblischen Levi, speziell Moses, gelegentlich auch Aaron, bedeutet. Diese Bezeichnung des höchsten Priesters und Herrschers in einer Person interpretiert der Verfasser als eine nicht zu überhörende ironische Anspielung auf Maximilians Pläne, zunächst Koadjutor des Papstes und nach dessen Tod selbst Papst zu werden oder ein Schisma mit eigenständigem Patriarchen der deutschen Kirche zu wagen. Maximilian I. versuchte seine Kaiser-Papstpläne zwar erst im September/Oktober 1511 energisch zu verwirklichen, hatte sich jedoch mit ähnlichen Überlegungen schon früher, insbesondere 1507, getragen. Neben machtpolitischen, reformistischen und finanziellen Gründen dürfte auch die spätmittelalterliche Tradition, etwa die »Reformatio Sigismundi« (1439) – mit den Prophezeiungen über einen künftigen »Priesterkönig«, der das Reich erneuern und die gesamte Welt beherrschen würde –, eine gewichtige Rolle gespielt haben. Im Zusammenhang mit dem satirischen, ja sarkastischen Epigramm wird somit vorausgesetzt, dass die einschlägigen Gerüchte auch in Italien, vor allem in Venedig zirkulierten, was angesichts der Schärfe der beiderseitigen Propaganda nicht verwundern kann: die Venezianer verhöhnten Maximilian in Wort und Bild auf das Ärgste. Die Rückgabe der Burg, die sozusagen am »grünen Tisch« und kampflos erfolgt war, diente ihnen also als ein willkommener Anlaß für die Verspottung des ihnen verhassten Kaisers.

Es war der berühmte Diplomat Sigismund Freiherr Herberstein, sozusagen als Augenzeuge, der die pikante Anekdote über die Adelsberger Inschrift seinem Freund Georg Wern(h)er, Rat

König Ferdinands I. und Hauptmann des ungarischen Komitats Scharosch (Sáros vármegye), mitteilte, und zwar als eine bedeutsame Anmerkung (*ceu insignem notam*) zu seiner Beschreibung des Cerknjško jezero (Zirknitzer Sees) in Krain. Werner veröffentlichte diese in seiner Schrift *De admirandis Hungariae aquis hypomnematium* (Wien, Aquila 1551), die zunächst von Herberstein und später mehrmals von anderen nachgedruckt wurde.

Aurelie Fertil

Prometne poti v Ilirskih provincah oziroma strategije integracije nepovezanega in strateškega prostora

UDK 625.7:94(497.4/.5)''1809/1813''

FERTIL Aurelie, profesorica zgodovine,
FR-29280 Plouzane, 55 rue des Quatre Vents,
Aurelie.fertil@laposte.net

Prometne poti v Ilirskih provincah oziroma strategije integracije nepovezanega in strateškega prostora

Zgodovinski časopis, Ljubljana 64/2010 (141), št. 1-2, str. 136–152, cit. 27

1.01 izvorni znanstveni članek: jezik Sn. (Fr., Sn., En.)

Ključne besede: Ilirske province, prometno omrežje, gradnja cest, uprava az gradnjo mostov in cest, Napoleonova cesta

Avtorica predstavlja organizacijo in delovanje francoske Uprave za gradnjo mostov in cest v času Ilirskih provinc in težave, s katerimi so se srečevali Francozi pri izgradnji, širitvi in modernizaciji prometnega omrežja. Pri tem ugotavlja, da so Francozi pri izgradnji prometne infrastrukture posebno pozornost posvečali cestam, zaradi finančnih težav in omejenih finančnih sredstev pa predvsem večjim projektom, med katerimi je bila predvsem t.i. Napoleonova cesta, ki naj bi povezala Ljubljano z Dalmacijo, Dubrovnikom in Boko Kotorsko. Pri cestni gradnji so se zatekali k prisilnemu delu in delovnemu mobiliziranju lokalnega prebivalstva, del gradbenih stroškov pa so poskušali preložiti na občine in mesta, mimo katerih so ceste tekle.

Avtorski izvleček

UDC 625.7:94(497.4/.5)''1809/1813''

FERTIL Aurelie, History Teacher, FR-29280
Plouzane, 55 rue des Quatre Vents,
Aurelie.fertil@laposte.net

Traffic Routes in Illyrian Provinces: Integration Strategies for a Divided Strategic Area

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 64/2010 (141), No. 1-2, pp. 136–152, 27 notes

Language: Sn. (Fr., Sn., En.)

Key Words: Illyrian Provinces, traffic system, road construction, Bridge and Road Construction Administration, Napoleon Road

Discussed are the organization and operation of the French Bridge and Road Construction Administration during the period of the Illyrian Provinces as well as problems that had emerged during the construction, expansion, and modernization of the local traffic system. The French paid special attention to roads and, in view of financial difficulties and limited resources, particularly to larger projects such as the so-called Napoleon Road, which was to link Ljubljana with Dalmatia, Dubrovnik, and Boka Kotorska. Resorting to forced labor and mobilization of the work force of the local population, they attempted to transfer some of the building costs to municipalities and towns situated in the vicinity of these roads.

Author's Abstract

Uporabljena literatura:

- Boppe, Philippe, *La Croatie militaire (1809–1813)*, Terana Editeur, Paris, 1989.
- Bundy, Frank, *The administration of the Illyrian provinces, of the French Empire, 1809–1813*, Garland Publishing, New York and London, 1987.
- Dolbeau, Christophe, *France-Croatie, aperçu des relations entre le XIe et le XIXe*, Lyon, 1994.
- Lavallée, Joseph, *Voyage pittoresque de l'Istrie et de la Dalmatie rédigée d'après l'itinéraire de L F Cassas*, De Vilain, Paris, 1802.
- Lentz, Thierry, *Nouvelle histoire de l'Empire*, Fayard, Paris, 2 volumes parus, 2002–2004.
- Marmont, Auguste-Frédéric-Louis Wiese de, *Mémoires du duc de Raguse (1732–1832)*, Perrotin, Paris, 1857.
- Napoleon, *correspondance de Napoléon Ier*, tomes X–XIV, Paris, 2002.
- Petot, Jean, *Histoire de l'administration des Ponts et Chaussées, 1599–1815*, Marcel Rivière et Compagnie, Paris, 1958.
- Pisani, *La Dalmatie de 1797 à 1815*, Picard et Fils, Paris, 1893.
- Pivec-Stellé, Melitta, *La vie économique des Provinces Illyriennes 1809–1813*, Brossard, Paris, 1931.
- Saint Marc, Pierre, *Le maréchal Marmont, duc de Raguse*, Fayard, Paris, 1957.
- Tulard, Jean, *Joseph Fouché*, Fayard, Paris, 1998.
- Wolf, Stuart, *Napoléon et la conquête de l'Europe*, Flammarion, Paris, 1990.

R É S U M É

**Les voies des communication des Provinces Illyriennes
ou les stratégies d'intégration d'un espace excentrique et
stratégique**

Aurelie Fertil

Délaissés et relégués au rang de contrées de seconde zone par leurs anciens administrateurs, les territoires de ce qui allaient devenir les Provinces illyriennes le 14 octobre 1809, se présentèrent aux yeux des Français comme des espaces où tout était à faire. L'esprit de modernisation, et le dynamisme des Français donnèrent un nouveau souffle à l'Illyrie et marquèrent profondément le pays. Le développement et l'amélioration des voies de communication font partie de ces grands chantiers qui marquèrent durablement le paysage illyrien. Les mers fermées et aux mains des Anglais, les Français se concentrèrent sur les réseaux intérieurs et tout particulièrement routiers. Construire, entretenir, rénover, réparer telles furent les tâches auxquelles les Français et la population locale s'attachèrent. Malgré le manque de moyens humains et financiers, les contraintes de l'environnement naturel, la forte centralisation parisienne, les Ponts et Chaussées purent mener à bien de nombreux projets grâce notamment au soutien financier de certaines municipalités (Trieste, Villach) mais aussi et surtout grâce au recours au système des corvées. Ainsi, malgré les faiblesses ressources mises à leur disposition les Ponts et Chaussées purent réaliser beaucoup, en comparaison de ce qu'il aurait pu faire en France avec les mêmes moyens. L'article qui suit se propose de s'intéresser aux grands travaux réalisés en Illyrie entre 1809 et 1813 (notamment ceux de la route Louise, du pont de Costainiza et de la route Napoléon) mais aussi aux difficultés (humaines, naturelles ou encore administratives) auxquelles furent confrontés les Ponts et Chaussées pour les mener à bien.

Jernej Kosi

Je bil proces formiranja slovenskega naroda v 19. stoletju res zgolj končni nasledek tisočletne slovenske kontinuitete?

UDK 323.1(=163)''18''

KOSI Jernej, univ. dipl. zgod. in soc. kult., mladi raz. na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, jernej.kosi@ff.uni-lj.si

Je bil proces formiranja slovenskega naroda v 19. stoletju res zgolj končni nasledek tisočletne slovenske kontinuitete?

Zgodovinski časopis, Ljubljana 64/2010 (141), št. 1-2, str. 154–175, cit. 63

1.01 izvorni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Ključne besede: slovensko etnično ozemlje, nastanek in razvoj slovenskega jezika, jezikovni rodovniki, slovensko nacionalno gibanje, proces formiranja srednjeevropskih narodov v 19. stoletju

Namen članka je problematizirati predpostavko, da se je slovenski narod v procesu »slovenskega narodnega preporoda« v 19. stoletju formiral na poprej obstoječem področju slovenskega etničnega ozemlja, ki je povečini opredeljeno in zamejeno s pomočjo jezikovnih oziroma jezikoslovnih ugotovitev in izpeljav. V članku zato poskušamo pokazati, da opis kontinuitete slovenskega jezika izpričuje zgolj in samo kontinuiteto slovenskega jezika – in nič več. Ponuja se torej sklep, da je v zgodovinske raziskavah neustrezna raba besednih zvez, ki implicirajo obstoj neke posebne slovenske rodovne oziroma duhovne entitete, katere zunanji izraz naj bi bil skupni slovenski jezik, v obdobjih pred vznikom slovenskega nacionalnega gibanja in začetkom procesa formiranja slovenskega naroda.

Avtorski izvleček

UDC 323.1(=163)''18''

KOSI Jernej, BA History and Sociology of Culture, Young researcher, Department of History, Faculty of Arts, University of Ljubljana, 1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, jernej.kosi@ff.uni-lj.si

Was the 19th-Century Process of the Formation of the Slovene Nation Truly a Mere Continuation of the Millenary Slovene Continuity?

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 64/2010 (141), No. 1-2, pp. 154–175, 63 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

Key Words: Slovene ethnic territory, origin and development of the Slovene language, linguistic ancestry, Slovene national movement, formation process of Central European nations in the 19th century

Challenged is the premise that during the process of the “Slovene national renaissance” in the 19th century the Slovene nation was formed on the foundations of the Slovene ethnic territory that had already been existing for centuries and was defined and demarcated mostly by linguistic and philological findings and derivations. The text attempts to show that what the description of the continuity of the Slovene language indicates is no more and no less than the mere continuity of the Slovene language. In view of this, it may be concluded that the use of syntagmas implying some kind of special Slovene lineage, or spiritual, identity whose external characteristic is allegedly the common Slovene language, is inappropriate when applied to the period prior to the birth of the Slovene national movement and the beginning of the formation process of the Slovene nation.

Author's Abstract

- Prunk, Janko, *Slovenski narodni vzpon: narodna politika (1768–1992)*. Ljubljana: DZS, 1992.
- Putinja, Filip, Žolin Stref-Fenar, *Teorije o etnicitetu*. Zemun: Biblioteka 20. vek, 1997.
- Ramovš, Fran, *Kratka zgodovina slovenskega jezika. I*. Ljubljana: Akademsko založba, 1936.
- Schulze, Hagen, *Država in nacija v evropski zgodovini*. Ljubljana: Založba /*cf., 2003.
- Štih, Peter, *Ozemlje Slovenije v zgodnjem srednjem veku: osnovne poteze zgodovinskega razvoja od začetka 6. do konca 9. stoletja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2001.
- Štih, Peter: Državne tvorbe v srednjem veku na slovenskem ozemlju. Ivan Kordiš (ur.), *Od držav na Slovenskem do slovenske države*. Kočevje, 2004, str. 34–35.
- Štih, Peter: Linhart kot zgodovinar. Ivo Svetina idr. (ur.), *Anton Tomaž Linhart*. Ljubljana, Radovljica, 2005, str. 291–310.
- Štih, Peter: Miti in stereotipi v podobi starejše slovenske nacionalne zgodovine. *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino: zbornik 33. zborovanja ZZDS*. Ljubljana, 2006, str. 25–47.
- Štih, Peter: Pledoaje za drugačen pogled na starejšo slovensko zgodovino. *Nova revija*, let. XXVI, 2007, str. 194–206.
- Toporišič, Jože, *Slovenski jezik in sporočanje I*, Maribor: Obzorja, 1997.
- Van den Berghe, Pierre L.: Biologija nepotizma: etničnost kot sorodstvena selekcija. Rudi Rizman (ur.), *Študije o etnonacionalizmu: zbornik*. Ljubljana, 1991, str. 79–107.
- Vodopivec, Peter: *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2006.
- Voje, Ignacij: Migracijski procesi v slovenskem prostoru v turškem obdobju (16. do 18. stoletje). *Zgodovinski časopis* 46, št. 3, 1992, str. 323–333.

SUMMARY

Was the 19th-Century Process of the Formation of the Slovene Nation Truly a Mere Continuation of the Millenary Slovene Continuity?

Jernej Kosi

Who were the Slovenes of the past, and which areas had they settled? Might it be possible to chronologically pinpoint the moment when they had first appeared in history? Moreover, what are the criteria obtained by the study of historical sources that can define a population as Slovene in character, as ethnically Slovene, and precisely determine the boundaries of their settlement area and proclaim it Slovene national, or ethnic, territory?

When formulating answers to these, and similar, questions Slovene historians of the first and second generations, who formed their theories and published their syntheses approximately by the end of the 1970s, definitely did not lack consistency. They had been constantly implying that a special Slovene entity had been present in history at least from the Early Middle Ages, roughly from the time when Slavic arrivals had settled the area of East Alps, possibly even earlier. However, recent studies indicate that such hypotheses cannot be corroborated by written sources that have been available so far.

It can also be said that authors of more recent Slovene historical syntheses that have originated during the last two decades have either adopted the thesis of Slovene continuity or put forward a rather similar, yet somewhat modified foothold for the premise that during the process of the “Slovene national renaissance” in the 19th century the Slovene nation was formed on the foundations of the Slovene ethnic territory that had already been existing for centuries. The difference between the two scholarly approaches is irrelevant. While the older generations

of Slovene historians designated all Slovene-speaking populations living in the Slovene ethnic territory as Slovenes the second approach is but a slightly upgraded variation of the former; it is based on a supposition that certain Slovene ethnic elements had already been present before the 19th century which was when the political formation of Slovenes as a modern nation took place. Although the second approach still presupposes Slovene continuity as spanning several centuries at the same time it provides conditions for the premise that the emergence of the modern Slovene nation is a part of a chronologically logical sequence of nationally relevant events and processes. For is it not the modern Slovene nation that is the only possible successor of the so-called “Slovene national renaissance” that in the 19th century took place in the “Slovene ethnic territory”?

Yet what precisely are those arguments that can provide a basis for this younger variant of the theory of Slovene continuity – since it is yet again impossible to confirm it with the available archival material? The simplest version of this thesis proceeds from the belief in direct biological consanguinity between the Slavic settlers of the Early Middle Ages and modern Slovenes. The assumption about biological consanguinity and blood ties as the carriers of Slovene continuity through centuries is distinctly intuitive, and it collapses under the mere weight of chronological facts. These facts explicitly show an extreme diversity of migration waves in the territory of present-day Slovenia since prehistoric times. Sources even indicate that the fact that this territory has always been accessible and relatively easily to traverse, is one of its most characteristic features.

However, a review of synthetic texts on Slovene history indicates that the theory about the long-lasting Slovene continuity is usually based on much more persuasive arguments, namely on linguistic and philological derivations and findings; these allegedly confirm an uninterrupted presence of the Slovene-speaking population since the (Early) Middle Ages. This, according to such arguments, indicates a continuity of Slovene characteristics in an objectively definable geographical area in which dialects, or archaic variants of the Slovene language, have been spoken in every historical period. Such conclusions, though mostly spontaneous and without careful consideration, transform the peripheries of the compact settlement area populated by those speaking Slovene into ethnic boundaries; at a certain point in history, the settlement area of the Slovene-speaking population was perceived and defined as the “Slovene ethnic territory.” The ultimate outcome of this line of reasoning is the methodological premise that the language of a population has to be perceived as an objective attribute of a firmly established and unchangeable ethnicity. To be even more concrete: the population which in any period since the (Early) Middle Ages used the Slovene language must therefore be perceived as the Slovene ethnic population, and the territory in which it resided as the Slovene ethnic territory.

The text attempts to show that what the description of the continuity of the Slovene language indicates is no more and no less than the mere continuity of the Slovene language. The ideologically influenced premise that it is the language that objectively indicates one’s national affiliation has namely not gained wider recognition until the full swing of the Central European national movements in the 19th century; the Slovene national movement was no exception. At the same time it is possible to state that the linguistic premise of the continuity of the Slovene language does not explain the genealogy of this language, but quite the opposite: it describes solely the results of a diachronic search for linguistic elements that were characteristic of the standardized language that since the middle of the 19th century has been sanctioned as the literary Slovene language.

In view of the above, it may be concluded that the use of syntagmas such as “Slovene ethnic territory”, “Slovene ethnic group”, “ethnically Slovene population,” etc., all of which imply some kind of special Slovene lineage, or spiritual, identity whose external characteristic is allegedly the common Slovene language, is inappropriate when applied to the period prior to the birth of the Slovene national movement and the beginning of the formation process of the Slovene nation.

Nade Proeva
Savremeni makedonski mit
kao odgovor na nacionalne mitove
suseda: albanski panilirizam, bugarski
pantrakizam i grčki panhelenizam¹

UDK 341:323.1(497.17)''199''

UDC 341:323.1(497.17)''199''

PROEVA Nade, dr, redna profesorica, Filozofska fakulteta, Univerza Sv. Ciril in Metod, MK–1000 Skopje, Bul. K. Misirkov bb, nproeva@gmail.com

PROEVA Nade, PhD in ancient History, full Professor, Faculty of Philosophy, University Sts. Cyril and Methodius, MK–1000 Skopje, Bul. K. Misirkov bb, nproeva@gmail.com

Nastanek modernega makedonskega mita kot odgovor na nacionalne mite sosednjih držav (albanskega panilirizma, grškega panhelenizma in bolgarskega pantracizma)

Modern Macedonian myth as a response to the national myths of the neighbors (Albanian panilyrism, Greek panhellenism and Bulgarian panthracism)

Zgodovinski časopis, Ljubljana 64/2010 (141), št. 1-2, str. 176–219, cit. 149

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 64/2010 (141), No. 1-2, pp. 176–219, 149 notes

1.01 izvorni znanstveni članek: jezik Sr. (En., Sn., En.)

Language: Sr. (En., Sn., En.)

Ključne besede: Makedonija, grški panhelenizem, nacionalni mit, arheologija

Key words: Macedonia, greek panhellenism, national myth, archeology

Razglasitev makedonske neodvisnosti leta 1991 je povzročila goreče zanikanje makedonskega imena, jezika, nacionalnosti in dela njenega ozemlja. Posledica je bilo dokaj vulgarno spolitiziranje teh vprašanj. Novinarji, politiki, intelektualci in celo nekateri raziskovalci, zlasti arheologi, so tako izoblikovali nov nacionalni mit, ki naj bi obranil ime makedonske nacije.

The proclamation of the sovereignty of Macedonia in 1991 provoked »ardent« denying of its name, language, nation or a part of the territory. Therefore this issues were politicized in a rather vulgar manner. The journalists, politicians, intellectuals and even certain researchers, first of all archeologists, started to create new national myth allegedly aimed to defend the name of the nation.

Avtorski izvleček

Author's Abstract

¹ Predavanje održano 20 maja 2009 na Filozofskom fakultetu u Ljubljani.

- Проева, Наде, »Скулптурите пред владата се опасно загрозени«, *Утрински весник*, VIII/2344, 27. III. 2007, стр. 15.
- Проева, Наде, »Името не се брани со копање по минатото«, *ТЕА Модерна*, X/ 437, 4. 02. 2009, стр. 14–17.
- Славеска, Лидија, За македонската генеза., бр 27: Блискоста на македонскиот современ јазик со Хомеровиот, *Време*, V/1503, 25. 10. 2008, стр. 22.
- Утрински весник, IX/2701, 02. VI. 2008, стр. 3: »Во Арачиново пукотници како во војна, загина едно лице«; стр. 1 и 5: Окрвавени избори.
- Утрински весник*, IX/2830, 06. X. 2008, стр. 1 и 5: Македонија има напредок, но не е доволен за преговори со Европската унија.
- Утрински весник*, IX/2825, 31. X. 2008, стр. 19: Неолитското село Тумба Мацари е реконструкција на минатото.
- Утрински Весник*, X/2982, 11. V. 2009, стр. 4: Караманлис повторно ја нападна Македонија.
- Утрински весник*, X/2963, 15. 04. 2009, стр. 4: Сензација околу наводното откривање на гробот на Александар Македонски.
- Фокус*, бр. 707, 16. I. 2009, стр. 10–14: Огромна скулптура на Александар Македонски ќе го јавне скопскиот плоштад.
- Фокус*, бр. 730, 26. VI. 2009, стр. 28–29: Да ли Грците ја финансираат македонската антиквизација?.
- Шпиц*, 6/7. V. 2009, стр. 4 (изјава Ан Мари Али).

SUMMARY

Modern Macedonian myth as a response to the national myths of the neighbours (Albanian panillyrism, Greek panhellenism and Bulgarian panthracism)

Nade Proeva

History and archaeology² are especially 'popular' among politicians, because these disciplines are particularly suitable for attaining certain political and national objectives. However, these objectives have nothing in common with scholarly science. The aim of history is not to support and justify, let alone serve political purposes, but to study the past in an objective manner. The most blatant example of historical manipulation was when German national socialists used the theory of the German linguist and archaeologist G. Kosina³ who equated the material culture of a certain territory with the modern nation on that territory. They propagated the belief of the superiority of the German race, allegedly the oldest Indo-Europeans, which is supposed to promote and impose their culture throughout the world. The most evident example of national communism in the Balkans took place in Albania during the rule of Enver Hodxa.⁴

When nationalism is on the rise, historical myths are used to glorify emerging nations and states. Today, the most typical example is the ideology of the modern Greek state that appropriated and misused the oldest historical myths while, at the same time, negates all migrations that followed later on its territory, regardless of how well-known or how documented they may have been: the Slav migration¹⁰ and the gradual infiltration of Albanian nomads who since the 14/15th centuries had been slowly descending southward with their livestock herds across Epirus and Thessaly all the way to the Peloponnese. That ideology helped create the Modern Greek nation and a political state on a territory much larger than the ethnic territory of ancient Greece. This is

clearly evident from documents issued by the Greek state in which the territories of Macedonia and Thrace, annexed in 1913, were named “*New Lands*.”¹³ When it comes to Macedonia, this inclusion is done by placing the history of ancient Macedonia within the history of ancient Greece, even though the Hellenes since the 8th century BC lived in a polis-type state and despised the monarchic make-up of ancient Macedonia, considering it highly barbaric. Yet, contrary to the situation in ancient Greece, these barbarians¹⁸ are now no longer that, but true Hellenes! Even more ironic is the fact that the Greeks in northern Greece have started to call themselves Macedonians.¹⁹ By doing this, they are trying to prove that this, until very recently forbidden name (the part of Macedonia in Greece, and the corresponding State Ministry, had until 1982 been officially called *Voria Elada*, northern Greece), is of Greek origin. By presenting cultural achievements and artifacts from the area which in 1913 was annexed to Greece, as part of Greek culture, the Greeks are attempting to prove the rightful “ownership” of that territory. If created in such a way, this type of a state is known as a “historical state.” What is more, there have been arguments -that - there are no Antiquities on the territory of the Republic of Macedonia! As a response to this, in 2005 the Macedonian politicians decided to display original antique statues in front of the Government’s building. Although it was originally planned that they would remain for only two months, during which time copies would be made, this has not been done yet – another irresponsible misuse of history.²⁰ (fig. 1)

Apart from the Greek romanticism (the *Pan-Hellenic theory*) other national myths in the Balkans have been created: the Albanian National Communism, from the era of Enver Hodxa’s, which is based on the old Pan-Illyrian theory, now limited to the Balkans and known as Balkan Pan-Illyrism; the Bulgarian Pan-Thracism; and the most recent *Macedonian Macedonism*, which is a reaction to the repeated denials of Macedonian identity and statehood. Only the Serbian national myth did not affect the creation of the new Macedonian national myth, because in 1996 Serbia recognized not only the Macedonian state and nation but also the continuity of the Macedonian state since 1944. The sole exception is the Serbian Orthodox Church which does not recognize the Macedonian church, reflecting the stance of the Greek Orthodox Church and Greek nationalism, and another exception is occasional dissonant tones from certain Serbian politicians.

The Albanian Pan-Illyrian and National-Communist myth spilled over prominent in Macedonia after the disintegration of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. It was welcomed by the Albanian population in the westernmost part of the country which has been affected by gradual but consistent migrations since 17th century from Albania, and later from Kosovo.²⁹ The change in the ethnic makeup of the area was heightened by the Islamization of the local Macedonian population by the Ottoman authority²⁸ as well as the irresponsible demographic policy of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (President’s Tito’s acting as a godfather to the eighth child in a family). The nationalists of this new Albanian “majority” who recognize neither the state symbols nor the name,^{36,38} and demand a federal system,³⁰ claiming part of the country (fig. 3) in which they already have more rights than any other minority anywhere in the world.

According to the Pan-Thracian myth, Bulgarians are the direct successors of the Thracians and the territories situated east of the river Vardar, settled by Paeonian tribes (whose Thracian origin has not been proved beyond doubt),⁴⁶ should be Bulgarian. The contemporary Bulgarian national myth deny the very existence of the Macedonian nation and language, using the argument that during the rule of Tsar Samuel the term Bulgaria referred to Macedonia as well, not attempting to explain this usage.⁴⁹ The fact is that Samuel usurped the title and the constitutional tradition of the Bulgarian state for his own state with a seat in Macedonia and not in Bulgaria. The political term was not based on ethnic structure, and had been used for all territories under his rule, from the Adriatic to the Black Sea and from the Sava and the Danube rivers in the north, to Larissa in the south. This is by no means the only example in Europe of appropriation of the state name for more than one nation.⁵¹ That the term is not linked to an ethnic entity is indicated by the fact that the language of Sts. Cyril and Methodius was not named Bulgarian but Slavonic. Furthermore, in old Byzantine chronicles Macedonia was called *Sklavinia* or *Sklavicia*. In fact, prior to the formation of the Balkan states in the 19th century, the terms Greek and Bulgarian had neither ethnic nor political connotations. The term Bulgarian was used for all Slavs in the

Ottoman Empire or as a common term for a peasant, because the Slavs lived mostly in villages,⁵⁰ while the expression Greek was used for the Orthodox Christians, up to the beginning of the 19th century. However, since the 18th century written sources start to differentiate between Macedonia/Macedonian and Bulgaria/Bulgarian – up until the emergence of the Bulgarian “concern” for the liberation of Macedonia and the Bulgarian so-called “brotherly aid.”⁵² The most typical example of this “aid” is the so-called Kresna Uprising of 1878, which Bulgarian historians named after its locality, because at that time the Macedonian nation did not yet have its own state and state institutions, hence no historians, However, the lead seal that remains from that time clearly bares the inscription “*makedonsko vostanie 1878*” (Macedonian uprising 1878) and the rules set by the Macedonian Uprising Committee constantly used the terms ‘Macedonian uprising,’ ‘Macedonian army’, and the ‘Liberation of the Macedonians’,⁵⁴ clearly indicating that the uprising, as well as other subsequent “Bulgarian” uprisings, were organized by Macedonians and not by Bulgarians! Another point worth mentioning is that on all of the American immigration lists from the beginning of the 20th century, the barely literate emigrants from all parts of Macedonia declared themselves as Macedonians,⁵⁵ not Bulgarian. This is another proof against the assertion that the Macedonian nation was created by a decree of Josip Broz Tito after the Second World War, or by a decree of the Comintern in 1934. In effect, the Comintern merely accepted the reality of the existence of the Macedonian nation

The Pan-Hellenic interpretation of human history teaches us that Greece is the cradle of the entire European civilization. From the Phoenician alphabet to the Macedonian phalanx and the defeat of their biggest enemy, the Macedonians, everything is apparently a Hellenic achievement, – even though ancient Greeks clearly separated the Macedonians from the Hellenes.

Wherever there were Hellenic traces of any kind, be they in the form of commerce, cultural influence, and the likes, is claimed as Greek territory regardless of the population that had been living there for centuries. Ultimately, the past of the other side is appropriated in order to create, and strengthen, a more unified identity. For example, the defeat of the Hellenes at Chaeronea (338 B.C.) by the Macedonians has been portrayed as the unifying of all of the Hellenes even though the treaty that brought peace is exclusively referred to as the *koine eirene* (mutual peace) in all Hellenic sources written by Greek historiographers. The terms of peace, dictated by the victor, Philip II,⁶² are cleverly camouflaged, but still clearly indicate that despite the proclaimed freedom and autonomy the true objective was subordination.

Assimilation, carried out by the more prosperous and stronger side, is being justified by national myths that use common elements and reducing differences to this end. Since the creation of the Modern Greek state, part of the Albanian, Macedonian and Turkish population in Greece had been repeatedly banished, either by violence or under the guise of voluntary population exchange.⁶³ Another part of this population has been assimilated using more drastic methods,⁶⁸ starting with the prohibition of the use of their native tongue, financial fines for each word spoken in the Macedonian language;⁶⁹ helenizations of Macedonian people’s names and replacement of the local toponyms⁷⁰ (this law, which was adopted on November 21, 1926, applies only to the part of Macedonia in Greece, but not to the Peloponnesus where Slav toponyms can be found to this day), and other abusive methods.⁷¹ Luckily, history cannot be obliterated by law. This is why the Greeks still call the wind that blows over the Vardar valley, *Vardariotis* (after the river Vardar which they call by its ancient name Axios). This process culminated during the Civil War (1946 – 1949),⁷³ when the British as the Greek allies napalmed villages in that part of Macedonia, causing the civilian population to flee. This was the first time that napalm bombs had been used in modern warfare. The legitimate Greek government and the not recognized provisional Democratic Government, formed by the Communist Party of Greece, the only one to recognize the Macedonians (living in Greece),⁷⁵ organized a humanitarian action to evacuate the women and children (twenty eight thousand children were removed from Greece). This was the largest humanitarian aid project undertaken by the International Red Cross and the Red Crescent after the Second World War. These refugee children known as Deca Begalci never returned to their homes,⁷⁶ and this exodus denotes the beginning of the end of the (ethnic) cleansing of the Macedonians in their ethnic territory in Greece. It was not too long before

the Macedonians became a minority in their own country.⁷⁷ Additionally, in 1982, the Greek government adopted a law prohibiting those who are not of Greek origin, ie. Macedonians born in Greece, to return to Greece, in order to maintain the Macedonians as minority, thus violating once more a basic human right. Therefore, it is clear why today the Greek state strives with all its might to seal its actions, to negate the Macedonian name and the existence of the Macedonian nation as a whole.⁷⁸ These policies of the Greek state was made possible by the already well-known philhellenism - Greece is undeniably Europe's darling who is allowed to do anything, starting with the denial of its minorities, the violation of International Organizations' laws and abuse of its membership in them. For example, even though Greece has signed the Schengen Agreement, it does not issue Schengen visas to citizens of Macedonia; what is more, it does not even recognize visas issued to Macedonians by other Schengen countries which have to specify on the visas they issue that they are not valid for entry in Greece (fig. 4). Although Greece has undertaken not to hamper Macedonia's membership in international organizations,⁸⁷ it nevertheless managed to deter the admittance of the Republic of Macedonia in these bodies. Greece has been successful in getting the 'democratic' Europeans to blackmail Macedonia, starting with the Lisbon Declaration, adopted on June 22, 1992, which stipulated that Macedonia will be recognized only after it drops the name Macedonia from its official state name.⁸¹ Sadly, it did not stop at that. Other demands were imposed on the Macedonians from the very same European states that teach preach us about what democracy is. The condition of eligibility for membership in the European Union and NATO, that requires Macedonia to come up with a name that will be a compromise for Macedonia as well as for Greece, imposed by them clearly illustrates how European democrats relate to myths.

As a reaction to this treatment of Macedonia, the public opinion in Macedonia regarding the name and identity issues imposed on the people, reached euphoric proportions, especially following Greece's veto of Macedonia's bid to join NATO. These issues became politicized in a very vulgar manner. Everyone became an overnight expert on Ancient Macedonia,¹¹⁷ especially journalists, politicians, pseudo intellectuals,^{90, 131} who have proclaimed themselves "historians" producing a new national myth that will allegedly protect Macedonia's national name, state and nation. It has to be mentioned that, unfortunately, some scholars have also been taking part in this process, particularly historians^{134,135} and archaeologists^{136,137} who have left no stone unturned in search of "proofs" from the most distant past.^{93,139} The Macedonian government has granted an unprecedented amounts of money for archaeological excavations⁹⁵ and original ancient monuments are being displayed loudly everywhere, especially in front of official government buildings. Modern buildings are being renamed after prominent figures from antiquity and monuments to celebrate them are being erected (figs. 5, 10-12). In this atmosphere of antiquity-mania, reactions from scholars have been few and far between and have mostly fallen on a deaf ear.

The modern Macedonian national myth is therefore an example of how historical myths can sometimes 'inspire' a new national myth as a response to the denial of national identity by the neighbors. Its aim is to preserve both, the national identity and the political state for which, having had it for almost half a Century, within the Yugoslav federation, the Macedonians have to defend all over again.

Kongresi in simpoziji

Posvet »Epidemične bolezni v Istri« med 19. in 20. stoletjem. Študijski dan o historični demografiji Istre Izola, 6. 10. 2009

V palači Manzioli v Izoli smo 6. oktobra 2009 prisostvovali znanstvenemu zgodovinskemu posvetu o epidemičnih boleznih v Istri med 19. in 20. stoletjem, ki ga je priredilo Humanistično društvo Histria iz Kopra. Zamisel sovpada z aktualnim povratkom strahu pred »kugo«, od okužbe »nore krave«, do ptičje bolezni in najnovejše planetarne gripe, ki pogojuje, kot lahko sami vidimo, ne samo zdravstvene posege, ampak tudi gospodarstvo, politiko, družbene odnose in vsakdanje življenjske navade ljudi. Podoben in še občutnejši vpliv pa so imele »velike bolezni« v preteklosti, kot so tifus, koze, kolera, tuberkuloza in mnoge druge, ki so zaznamovale dolga zgodovinska obdobja, pogojevale demografski razvoj in izkušnjo celih generacij tudi v našem prostoru. Elementov, preteklih in tekočih, je skratka dovolj, da se je v okviru obujajočega se zanimanja za zgodovinsko demografijo Istre porodila ideja o znanstvenem srečanju o zdravstveni zgodovini, točneje na temo epidemijskih boleznih, ki jim je bil v teku zadnjih dveh stoletij izposlavljen istrski polotok. Namen sestanka, poudarja njegov pobudnik in glavni organizator Dean Krmac v sporedu, je bil spoprijeti se s problematiko prek sodelovanja medicinskih strokovnjakov in zgodovinarjev, osvetliti patologije, vplive bolezni na prebivalstvo, odzive medicinske stroke in zdravstvenih ustanov ter same kulturne aspekte in obnašanja v odnosu do bolezni. Kot cilj so si organizatorji zastavili pregled študij o teh temah, spoznanje raziskovalcev različnih znanstvenih področij in njihovih preučevanj ter spodbuditev nadaljnjih prizadevanj pri osvetljevanju zdravstvene zgodovine Istre. Znanstveni pokrovitelji posveta so bili Inštitut za zgodovino medicine iz Ljubljane, Società Italiana di Storia della Medicina in Hrvatsko znanstveno društvo za povijest zdravstvene kulture, finančno pa ga je podprla Italijanska samoupravna narodna skupnost iz Izole.

Jutranji del simpozija, ki ga je povezoval Salvator Žitko, se je začel z uvodnim predavanjem Zvonke Zupanič Slavec z Inštituta za zgodovino medicine na Medicinski fakulteti ljubljanske univerze, ki je postregla s pregledom razvojne poti epidemiologije in zdravstvenih ter drugih strategij za boj in preprečevanje širjenja kužnih boleznih. Rino Cigui z Zgodovinsko-raziskovalnega centra v Rovinju je predaval o letih 1815–1817, ko je Evropo prizadela pandemija lakote in bolezni, ki je sovpadala in bila vzročno pogojena z gospodarsko krizo, napoleonskimi vojnami, družbenimi konflikti in nenormalnimi klimatskimi razmerami. Prikazal je

katastrofalne učinke tega zgodovinskega momenta v Istri, kjer je razsajal pegasti tifus, ki so mu botrovale izredno slabe socialne razmere in okoljska degradacija, ki so favorizirale razmnoževanje uši in s tem prenos bolezni. Urška Železnik z Znanstveno-raziskovalnega središča Univerze na Primorskem je predstavila referat o koleri v Kopru in istrskih obalnih mestih, ki je v 19. stoletju občutno zaznamovala demografski razvoj in prisilila oblasti k zdravstvenem ukrepanju proti tej kot tudi drugim velikim boleznim tistega časa. Referentka je prikazala, kako je kolera zaradi značilnosti bakterije in načina širjenja prizadela zlasti urbana okolja, kjer so bili higijenske razmere slabše in imunski sistem prebivalstva šibkejši. O pustošenju kolere v 19. stoletju je predaval tudi Amir Muzur z medicinske fakultete Univerze v Reki, s poudarkom na kultu sv. Roka, ki so ga v stoletjih kuge častili kot zaščitnika proti tej bolezni, zdaj pa je prebivalstvo pri njem iskalo zatočišča pred kolero. Avtor je na podlagi hagiopogofske analize cerkva, posvečenih svetniku zaščitniku, hipotetično ugotavljal tudi obseg in razširjenost epidemij. Euro Ponte z Medicinske fakultete Univerze v Trstu je poročal o nalezljivih boleznih v severno-istrskem obmorskem mestecu Milje in orisal obolevnost ter umrljivost nekaterih infekcijskih ter epidemičnih patologij v luči trgovsko-pomorske značilnosti mesta in dejavnosti prebivalstva.

Popoldanski del posveta (povezovalc je bil Aleksej Kalc) se je začel z referatom Roberta Matijašiča z Oddelka za humanistične znanosti Univerze Juraj Dobrila v Pulju, ki je spregovoril o malariji v južni Istri, kot se kaže v objavljenih spisih zdravnika dr. Bernarda Schiavuzzija (1849–1929). Schiavuzzi je bil tudi arheološki raziskovalec in ravnatelj puljskega mestnega muzeja, kot zdravnik pa je sodeloval v boju zoper malarijo. V medicinski periodiki je objavil nekaj člankov, v katerih je opisal nekatere epidemične in endemične značilnosti malarične obolevnosti na obravnavanem istrskem območju. Iva Milovan, ravno tako sodelavka Oddelka za humanistične znanosti puljske Univerze Juraj Dobrila, je predavala o španski gripi, ki je leta 1918 zahtevala ogromen smrtni davek širom po Evropi in ni prizanesla niti istrskemu polotoku. Na osnovi bolnišničnih registrov in smrtnih matrik je avtorica prikazala pojav bolezni v južni Istri in posebej v Marčani, kjer je smrtnost zabeležila najvišjo stopnjo. Milan Radošević z reškega Zavoda za zgodovinske in družbene znanosti Hrvatske akademije znanosti in umetnosti je spregovoril o tuberkulozi v Istri v času med svetovnima vojnama, ko je Julijska krajina prednjačila znotraj Italije po razširjenosti te bolezni. V Istri je stopnja obolevnosti presežala 2 promila prebivalstva, k čemur so prispevali slaba higijena, pomanjkanje vodnih virov, neustrezna sanitarna služba in nezadostna preventivna osveščenost prebivalstva. Razmere so se začele izboljševati po letu 1926 z ustanovitvijo Istrskega protituberkoloznega konzorcija in novim zdravstvenim pristopom do te bolezni. Deborah Rogoznica iz Pokrajinskega arhiva v Kopru in Dean Krmac iz Humanističnega društva Histria sta poročala o tuberkulozi na Koprskem po drugi svetovni vojni, ko je bila ta bolezen, kljub upadu smrtnosti v primerjavi s predvojnimi časovi, še vedno med najbolj razširjenimi epidemiološkimi problemi tega območja. Referenta sta ugotovila, da je bila razširjenost obolevnosti tesno povezana s priseljevanjem novega prebivalstva po znanih političnih in demografskih

spremembah, ki jih je območju prinesel čas po svetovni vojni. Zadnji referent na posvetu je bil Edi Terlevič z Oddelka za infektologijo in febrilna stanja Splošne bolnišnice v Pulju, ki je predaval o brucelozi, infekcijski bolezni, ki se prenaša iz živali na človeka in je znana tudi z imeni malteška vročina ali sredozemska vročina, ker so jo v 19. stoletju prvič opredelili na Malti. V Istri se je bolezen endemično vsidrala takoj po končani drugi svetovni vojni, in sicer s prihodom okužene živine iz zahoda med vojno. Ponovno se je pojavila v devetdesetih letih, tokrat v uvozu živine iz vzhodne Evrope.

V končnici posveta, ki je priklical lepo število poslušalcev, je bila beseda prepuščena prof. Antonu Škrobonji z Medicinske fakultete na Reki in uredniku revije *Acta medico-historica Adriatica*, ki je komentiral predstavljene vsebine in izpostavil iztočnice za razpravo. Posvet je razkril obsežnost zdravstvene problematike kot specifičnega, a nikakor sekundarnega področja družbene zgodovine Istre, ki pa je navadno res marginalizirano in prepuščeno ožjemu krogu specialistov ter interesentov. Referati so pokazali povezanost in obojestransko pogojenost zdravstvene problematike z vsakdanjim dogajanjem kot tudi s političnimi, gospodarskimi in kulturnimi vidiki. Prav pri ugotavljanju potrebe po valorizaciji zgodovine medicine in medicinske problematike znotraj zgodovinskega preučevanja Istre, ki pomeni med drugim tudi širjenje interdisciplinarnega sodelovanja med humanistiko in medicinsko znanostjo, se je ponudil spekter odprtih vprašanj in tem, ki bi jim veljalo nameniti bolj sistematično in organizirano raziskovalno pozornost. Posvet je skratka vzpostavil spodbudno vzdušje med strokovnjaki različnih področij in pokazal konkretna tematska izhodišča za bodoča preučevanja in posvetovanja.

Aleksej Kalc

Mednarodna konferenca »Intelligence & Democracies in Conflict and Peace« Tel Aviv, 18.–19. 10. 2009

Mednarodno konferenco, posvečeno vprašanju vloge obveščevalnih služb in demokracije v času konfliktov in v obdobju miru, so pripravile mednarodna zveza za zgodovino obveščevalnih služb (International Intelligence History Association – IIHA), fundacija Konrada Adenauerja ter Begin Sadatov center za strateške študije (BESA) Univerze Bar-Ilan v Tel Avivu, kjer je konferenca tudi potekala.

Po uvodnih pozdravnih nagovorih dr. Shlomo Shpira, predavatelja na tej univerzi in predsednika IIHA ter dr. Larsa Haensla, predstavnika fundacije Konrada Adenauerja v Izraelu, ki jima je bila skupna ugotovitev, da mora obveščevalna služba služiti demokraciji, torej ljudem in ne državi, se je začel delovni program konference.

Konferenca je bila razdeljena na nekaj tematskih sklopov. Prvega z naslovom Zgodnji začetki je uvedla polkovnica Rose Mary Sheldon z vojaškega inštituta v Virginiji s prispevkom Obveščevalna služba in demokracija v antični Grčiji. Sledil ji je Yoaz Hendel iz BESA centra, ki je govoril o obveščevalnih dejavnostih v obdobju Heroda. Zaključni prispevek je imel Joris Gijsbergh z univerze v Nijmegnu o nizozemski obveščevalni službi in sledenju »močni demokraciji« v obdobju 1919–1951.

Drugi sklop z naslovom Obveščevalna služba in demokratizacija je začel dr. Dustin Dehez z inštituta za zunanjo in varnostno politiko iz Duesseldorfa z referatom Vključevanje obveščevalne službe v reformiranje varnostnega sektorja. Kot primer je navedel Subsaharsko Afriko, kjer je bil svetovalec v devetdesetih letih. Po koncu vojaških spopadov je prišlo v vsaki državi do vprašanja, kako vzpostaviti civilne varnostne institucije. Na tem področju sta se kot prevladujoča soočila dva modela in sicer kolonializem v predelu anglofonskih držav na eni in socializem na drugi strani, saj je bilo precej afriških držav socialističnih. Iz obeh »matic« pa izvirajo tudi zgledi organiziranja obveščevalnih služb – MI5, MI6 ali »spec-službe«. Dr. David Snead z univerze Liberty je kot naslednji referent govoril o prizadevanjih ZDA, da vržejo z oblasti Fidela Castra v letih 1959-1963. Svoj zanimivi prispevek, v katerem je poudaril, da je v ZDA vsak načrt obveščevalnih služb – tudi načrt za državni udar v »sosednji državi« – odvisen od vsakokratnega predsednika, ki ga potrdi ali ovrže. Zaključil je z ugotovitvijo, da če obveščevalne službe že načrtujejo nedemokratično akcijo, s katero naj bi razvile demokracijo, naj se vsaj potrudijo, da jim to uspe. V primeru Kube, kot vemo, jim namreč ni uspelo. Dr. Ital Sneh z univerze CUNY, strokovnjak za bibličistiko in judovsko zgodovino je govoril o obveščevalnih službah, pomanjkanju demokracije in posledicah mučenja na pri-

meru režima iranskega šaha Reze Pahlavija. Zadnji v tem sklopu je bil dr. Michael Peterson z DIA Maryland, ki je razkril vlogo vojaške obveščevalne službe ZDA v obrambi El Salvadorja v letih 1985–1992. Poudaril je, da Reaganova doktrina, ki je hotela spraviti komunizem z zahodne hemisfere ter »smrtne ekipe«, ki so bile na delu v Salvadorju, niso bili nedolžni, saj so za financiranje uporabljali tudi trgovino z narkotiki. V diskusiji po tem prvem dnevu se je izoblikovalo več mnenj kot vprašanj – od vpletenosti bivših nacistov v trgovino z narkotiki v južni Ameriki in njihove vloge pri vzpostavljanju povojne zahodnonemške obveščevalne službe (organizacije Gehlen) do dejstva, da so obveščevalce iranske obveščevalne službe SAVAK urili komunistični (sovjetski) inštruktorji in se je torej tudi na tem področju vzpostavljali režim ekvivalence, značilen za čas hladne vojne.

Naslednji dan se je konferenca nadaljevala s tretjo temo, posvečeno obveščevalnim službam in regionalni in globalni varnosti. Dr. Gustavo Diaz Matey iz Španije je govoril o teoriji obveščevalnih služb, kjer naj bi nov izraz »inteligare« pomenil obveščevalno službo kot kazalec demokracije. Dr. Yigal Shefy z univerze v Tel Avivu je predstavil afero Rotem iz leta 1960 in presenečenje v vojni leta 1973. Na podlagi analize afere Rotem je ob egiptovski zasedbi Sinaja leta 1960 izraelska obveščevalna služba napačno ocenila oziroma podcenila nasprotnike. Temo je zaključil ameriški polkovnik James Dillard (National Defense Intelligence College) s prispevkom o ameriški obveščevalni agenciji OSS (Office of Strategic Services), Hošimihu in vietnamskem boju za svobodo. V njem je poudaril, da je bil Hošiminh sodelavec OSS v boju proti Japoncem, da pa se je potem odločil za samostojno pot, ki ni bila več v skladu z ameriško, predvsem pa s Trumanovo politiko na območju Indokine.

Naslednji sklop je bil posvečen obveščevalnim službam in medijem. Začel ga je upokojeni nemški mornariški admiral Sigurd Hess, ki je govoril o nemški mornarici, nemški obveščevalni službi in medijih med letoma 1956 in 2006. Nemška obveščevalna služba BND (Bundesnachrichtendienst) je imela med novinarji, ki so delali v tujini 242 agentov, zato o kakšnem nepristranskem poročanju tiska vse do sedemdesetih let ne moremo govoriti. Razni dogodki na obveščevalnem področju, predvsem afere in njihova razkritja v tisku, pa so pomenili tudi spremembo zakonodaje, tako da ima danes zvezna obveščevalna služba poseben urad za obveščanje, ki skrbi za stik z mediji. Tudi polkovnica Miri Eisel, bivša svetovalka izraelskega premiera za medije, ki je govorila o odnosu med obveščevalnimi službami in mediji v Izraelu, je navedla svoj primer. Najprej je bila obveščevalka, zdaj pa je na razpolago drugi strani, torej medijem in je kot takšna v oči nekaterih prejšnjih kolegov najhujša izdajalka. Vse do poraza v vojni leta 1973 so mediji nekritično hvalili ves izraelski obveščevalni sistem. Nato pa so postali do njega izjemno kritični. Leta 2000 je prišlo do velikih sprememb, saj imata od druge intifade dalje obe obveščevalni službi Šabak in Mosad osebo za stike z javnostjo, danes pa ima vojaška obveščevalna služba celo urad za stike z javnostjo. V Izraelu uradno obstoji tudi cenzura, ki je zakonsko urejena in je cenzor podrejen ministrstvu za obrambo, zato so tudi novinarji kazensko odgovorni, da zadeve, ki so tajne, ne pridejo v javnost. Naslednji referent Hilmar-Detlef Brueckner je posegel v

zgodovino in prikazal, kako so francoski mediji vzpostavili javno podobo tajnega agenta s primerom časopisnega poročanja o vojni 1870, v kateri so francoski mediji poraz Francije pripisali tajnemu delovanju nemškega protiobveščevalnega oficirja. Medijsko poročanje o špijonaži je bilo tudi v Nemčiji tako uspešno, da so se v letih pred prvo svetovno vojno Nemci množično prijavljali za delo v obveščevalni službi. Kljub temu so Nemci to (kakor tudi drugo) svetovno vojno izgubili. Amir Rapaport iz BESA centra je s prispevkom Medijsko pokrivanje obveščevalnih operacij v Izraelu zaključil to temo konference.

Po kosilu se je nadaljevala konferenca s temo o parlamentarnem nadzoru in odgovornosti. Začel jo je dr. David Robarge, vodja zgodovinskega oddelka ameriške obveščevalne agencije, ki je predstavil referat CIA in javna odgovornost. Po njegovem mnenju je CIA najbrž najbolj odprta in javno prepoznavna tajna služba. Za to pa ima zasluge ameriška zakonodaja in ustroj oblasti ZDA. Dejstvo, da se mora za svoje dejavnosti CIA zagovarjati pred Kongresom in da so za ta postopek mnogokrat »zaslužni« mediji, potrjuje tezi, da so, vsaj v Ameriki, mediji četrta veja oblasti. Seveda se mora zagovarjati predvsem zaradi neuspešnih operacij, kot je bil recimo Prašičji zaliv. Poraz agencije sta pomenila poraz v Vietnamu in konec hladne vojne. Raziskovalno novinarstvo je z afero Watergate in Iran-contra povzročilo ne le slabo medijsko podobo agencije, ampak tudi odstop njenih direktorjev oziroma celo predsednika Nixona. Tudi dogodki po 11. septembru 2001 so predmet javne obravnave predvsem v smislu ali jih ne bi bilo možno preprečiti. Dr. Wolfgang Krieger z univerze v Marburgu je govoril o nemški obveščevalni službi in parlamentarnem nadzoru. Parlamentarni nadzor se je pričel z vstopom Nemčije v NATO. Pri obveščevalni službi BND pa je bilo ravno obratno, saj je organizacija Gehlen kot njena predhodnica nastala kadrovske iz samih bivših nacistov – torej ljudi, ki so se jim v vojski hoteli in morali izogniti. Da so se izognili parlamentarnemu nadzoru, so obveščevalno službo podredili vladi, pri čemer je Richard Gehlen ostal na čelu nove službe (s starimi kadri, ki so ostali zaupniki ali informatorji, če že niso ostali zaposleni v njej) vse do leta 1968. Do spremembe je prišlo šele v osemdesetih letih po padcu berlinskega zidu, koncu hladne vojne in združitvi obeh Nemčij in šele po letu 2001 je bila zakonodaja ustrezno spremenjena. Dr. Sebastian Laurent z univerze v Bordeauxu je govoril o francoski obveščevalni službi v času Pete republike. Opozoril je, da v Franciji ni nobenega zakona o obveščanju in da izvršna oblast že dolgo ne dovoli nobenih objav o obveščevalni dejavnosti. Tudi padec Nemške demokratične republike ni pomenil nobenih sprememb na tem področju, pripravljajo pa se zakonodajne osnove za spremembo na tem področju. Zadnji v tem tematskem sklopu je govoril Stuart Farson z univerze Simona Fraserja o vplivu protiteroristične vojne na muslimane v Kanadi. Poudaril je odgovornost izvršne oblasti pri obravnavi posameznikov, saj imajo tudi tisti, ki so osumljeni najhujših dejanj v demokratičnih državah pravico do spoštovanja osebnosti, kar pa se v primeru obravnave proti muslimanom, osumljenim sodelovanja pri dogodkih 11. septembra ni spoštovalo.

Zadnja tema konference je bila posvečena obveščevalnim strukturam in kriznemu menedžmentu. Začel jo je dr. Philip Davies z univerze Brunel, ki je govoril o

nalogah in koordinacijah britanske in ameriške obveščevalne skupnosti. Upokojeni polkovnik Virendra Verma, predavatelj na univerzi Jawaharlaha Nehruja je govoril o vlogi obveščevalnih služb pri sprejemanju odločitev v Indiji. Poglavje je zaključil Hillel Frisch z BESA centra, ki je govoril o palestinskih obveščevalnih službah.

Po posvetovanju je bila okrogla miza z naslovom Učimo se iz zgodovine obveščevalnih služb, ki jo je vodil Shlomio Shpiro, udeležili pa so se je poleg nekaterih refrentov tudi brigadni general Ephraim Lapid, bivši vodja izraelske vojaške obveščevalne službe in Jens Weneger, mladi raziskovalec, avtor knjige o organizaciji Gehlen. General Lapid je poudaril, da je Izrael zelo majhna država, obkrožena s sovražniki. V petdesetih letih, kar država obstoja, so imeli v petindvajsetih letih štiri vojne s sosedi. Največ, kar so se iz tega naučili pa je bilo, da z dobrimi obveščevalnimi informacijami preprečiš presenečenja, ki so bila sprva za Izrael zelo neprijetna, dokler se jih niso naučili predvideti. Tako so od yom-kipurske vojne leta 1973 njihovi naporu posvečeni preprečevanju terorizma, katerega cilj ni država ampak civilno prebivalstvo. Njegov cilj je prizadeti moralo ljudi, kar pa jim doslej, kot ocenjujejo, še ni uspelo.

Po večerji je bil redni letni sestanek članov IIHA, katerega sklep je bil, da bo naslednje mednarodno srečanje spet v Nemčiji in sicer v aprilu leta 2010.

V torek 20. oktobra je bila za tiste člane konference, ki so imeli referate in za člane IIHA, ki so to želeli, še strokovna ekskurzija v Jeruzalem pod vodstvom direktorja Malam, generala Dudu Tsura. Ekskurzija ni bila namenjena ogledu turističnih znamenitosti ampak strateškega ogleda stanja na terenu na Zahodnem bregu, zidu in drugih varnostnih posebnosti v tem delu države. Po delovnem kosilu, ki ga je ob zaključku priredil center Konrada Adenauerja, smo se odpravili še v Gillot, severno od Tel Aviva, kjer smo obiskali Malam – izraelski spominski center in muzej protiterorizma, ki se nahajata v centru, kjer urijo vojaške obveznike za opravljanje obveščevalnih nalog. V tem centru tudi zaznamujejo z napisom na spominskem kamnu vse padle in umrle člane obveščevalnih organizacij od leta 1948. Ob napisu Shaika Dana, obveščevalca z Edom Brajnikom sem na kratko predstavila njuno sodelovanje s povzetkom referata, pripravljenega za posvet. V samem protiterorističnem informativnem centru smo imeli nato v dodatni temi z naslovom Izraelska obveščevalna služba in njeni nauki iz zgodovine priložnost slišati obveščevalne izkušnje najvišjih obveščevalnih voditeljev iz Izraela. Govorili so Avi Dichter, bivši vodja Šabaka in trenutni minister za notranje zadeve, ambasador Efraim Halevy, bivši šef Mosada in Shlomi Gazi bivši šef vojaške obveščevalne službe. Pogovor je vodil in zaključil Shlomo Shpiro.

Ljuba Dornik Šubelj

Ocene in poročila

Zdravko Šundrica, **Tajna kutija dubrovačkog arhiva: II. dio**, Zagreb, Dubrovnik: HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2009. 432 strani.

Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku je v kratkem časovnem razmaku izdal v drugi knjigi preostale razprave in članke iz zapuščine arhivista dr. Zdravka Šundrice. Velike zasluge, da je prišlo do objave znanih in neznanih razprav in študij Zdravke Šundrice ima soproga prof. Pavica Šundrica. Iz zapuščine je izšlo v I. knjigi 10 razprav in študij, v II. knjigi pa kar 24 razprav in člankov. Vse te razprave in študije predstavljajo izredno bogastvo za poznavanje preteklosti Dubrovnške republike, ker so pisane preprosto in razumljivo ter so vpete v dogajanja v širši mediteranski in evropski prostor. Mnoge med njimi odlikuje njegovo željo in smisel, da prikaže dogajanja iz vsakdanjega življenja. Mnogo novih podatkov in novega gradiva je iz obdobja (17. in 18. stoletje), ki je bilo doslej slabo obdelano in poznano. Prav to gradivo zahteva od raziskovalca izjemno poznavanje in obvladanje individualne pisave notarjev. Dokumenti tega obdobja se izredno težko čitljivi. Zdravko Šundrica je obvladal tudi te pisave, zato se je verjetno usmeril v sodobnejša obdobja dubrovnške preteklosti.

V prvi kratki razpravi ugotavlja, da so Dubrovčani prvi na svetu uvedli karanteno. S tem so se zavarovali pred posledicami širjenja kuge. Čeprav so Dubrovčani tekom stoletij doživljali pogoste epidemije kuge, te niso pustile tako hudih posledic kot drugod. Tako zgodaj sprejeti strogi obrambni ukrepi so se obrestovali. To se je zgodilo 27. julija 1377, ko je Veliki svet sprejel sklep, da morajo ljudje, ki prihajajo iz okuženih krajev preživeti karanteno mesec dni na malem otočku Mrkanu. Ob tem je sprejel tudi drastične kazni za tiste, ki se ne bi držali predpisov. V isti razpravi se dotakne tudi ukrepa dubrovnške zdravstvene službe leta 1808 za omejitev širjenja koz. Takrat je bila uvedena obvezna vakcinacija.

V drugi razpravi, vezani na prvo, pa objavlja vse pomembnejše arhivske podatke o izgradnji lazareta na Pločah od 1580 dalje ter se posebej posveča preureditvi v 18. stoletju in to v latinski transkripciji in hrvaškem prevodu iz različnih arhivskih serij. Vsak objavljeni arhivski tekst pospremi z zanimivimi komentarji.

Ko so francoske okupacijske oblasti ukinile Dubrovnško republiko 31. januarja 1808 in istočasno prevzele oblast, je upravo prevzel Domenik Garanžina, ki je našel popolno dezorganizacijo v zdravstveni službi. Prav njemu in njegovim ukrepom posveča avtor posebno študijo. Garanžina zasluga je bila, da je zdravstvo ponovno začelo opravljati svoje naloge. V tem obdobju je bila zdravstvena služba dobro organizirana.

Zelo podrobno se Zdravko Šundrica zadržuje pri opisu delovanja gasilske službe v starem Dubrovniku, ki je bila že v začetku 14. stoletja na zavidljivi višini. Omejuje se na dva uničujoča požara, ki sta imela katastrofalne posledice. To sta bila požar leta 1296 in požar v času potresa 1667. Oba sta uničila velik del mesta. Že v VI. knjigi dubrovniškega statuta iz leta 1272 so tri poglavja posvečena preprečevanju požarov. Nato pa avtor sledi predpisom tudi v Knjigi vseh redormacij. Posebno poglavje posveti organizaciji gasilske službe in sankcijam proti požigalcem. V prevodu dodaja dve uredbi o gasilski službi.

Krajšo študijo je posvetil prodaji ledu v starem Dubrovniku. Prvič zasledimo podatke o uporabi leda oz. snega leta 1642, ko se je moral knez brigati, da bodo imeli senatorji na zasedanjih na razpolago določeno količino ledu. Pogosto se omenja led tudi kot darilo, ki ga je pošiljal knez raznim uglednim osebam, ki so poleti obiskovale Dubrovnik. Led so dobivali iz hercegovskih planin. Z ledom so v 18. stoletju oskrbovali Dubrovnik tudi Morlaki. Led pa so predvsem uporabljali za izdelavo osvežilnih napitkov v poletnih mesecih. Zanimiva je objava sodnega procesa, ki leta 1701 potekal v zvezi s prodajo ledu.

Obširnejša je študija o strupih, ki so jih uporabljali v Dubrovniški republiki. V uvodu navaja avtor primere zastrupitve, ki so jih v zgodovini uporabljali na dvorih v zahodni ter vzhodni deželah ter na Balkanu. Posebej se zadrži na metodah zastrupljanja pri Benečanih. Tudi v Dubrovniku so uporabljali strupe z namenom obrambe državnih interesov. Pri tem se Šundrica opre na najpomembnejšo serijo Dubrovniške arhiva, na serijo "Secreta rogatorum", ki pa je bila v glavnem namerno uničena v času prihoda Francozov. Ostanki fonda za 16. In 17. stoletje pa služijo za objavo zanimivih podatkov. Iz 15. stoletja avtor posebej obširno obdela primer poskusa zastrupitve velikaša Radoslava Pavlovića leta 1430, nato pa še obdela primere drugih osebnosti. Zanimajo ga tudi primeri zastrupljanja v privatnem življenju v Dubrovniku. Nadalje obdela vrste strupov in njihovo hranjenje ter poreklo strupov. Posebej ga zanima toksikološko znanje dubrovniških medicinskih strokovnjakov ter terapija razstrupljanja.

Sledi več krajših člankov. V prvem razpravlja o potresih v Dubrovniku, še posebej pa so zanimivi podatki, ki jih je beležil neznan Dubrovčan v obdobju od 1817 do 1857. Polnih 40 let je vodil evidenco potresov, zapisoval dan in uro potresa z oznako jakosti. Podrobnejše poročilo kako je izgledal potres 14. septembra 1843 pa objavlja v celoti v hrvaškem prevodu iz italijanščine.

V drugem prispevku nas seznanja z melioracijo konaveljskega polja. Prav ob koncu obstoja republike (1803), je bil izdelan podroben napajalni sistem, ki ga avtor objavlja v celoti. Posebej ga v posebnem članku zanima lov in obdelava koral. Ta obrt je bila razvita že od 14. stoletja dalje. Iz podatkov, ki jih Šundrica navaja pa izhaja, da je koraljstvo v Dubrovniku, kljub zastoju v nekaterih obdobjih, bilo v 18. stoletju zelo dobro razvito in da so mnoge družine od te obrti dobro živele. Šundrica je postal pozoren tudi na konzularne patente. To so uradni akti, s katerimi je dubrovniška vlada imenovala določeno število oseb za svojega konzula v nekem tujem mestu. To so neke vrste akreditivna pisma za tamkajšnje oblasti. V 18. stoletju je imela Dubrovniška republika v prekomorskih deželah 80 konzulatov.

Konzularni patenti so bili izdelani na okrašenih pergamentnih patentnih listinah. Šundrico zanima vsebina, jezik v katerem so bila pisma pisana ter likovni izgled in njihovi slikarski mojstri. Nekaj patentov objavlja v prevodu. V notarski seriji "Testamenta notariae" se je ohranilo veliko število oporok dubrovniških mornarjev. Avtor je izločil tiste registrirane oporoke dubrovniških mornarjev – 112 po številu, ki so bile sestavljene na odprtem morju ali v nekem tujem pristanišču in bile po njihovi smrti registrirane. Popis dubrovniški mornarjev umrlih v tujini se začinja z letom 1419 in konča z letnico 1806.

O cerkveni glasbi v Dubrovniku v drugi polovici 16. stoletja razpravlja v naslednjem prispevku. Podrobneje obravnava orgle in organiste. Navaja poročilo papeškega vizitatorja Giovannija Sormanija, v katerem je našel podatek, da se dubrovniški organisti niso pregrešili proti stališčem Tridentinskega koncila o cerkveni glasbi. V krajšem članku se dotakne tudi izvajanju viteške igre – alke v starem Dubrovniku. V prilogi objavlja dokumente o alki v originalnem besedilu in hrvaškem prevodu. Ugotavlja tudi, da so že od najstarejših časov bili prebivalci Dubrovnika naklonjeni igram na srečo. O tem govori podatek iz leta 1320, ko je bilo prodano okrog 7000 komadov kock uvoženih iz Ankone. Kot primer zasvojenostjo s kockanjem obravnava testament Pavla Stjepana Kukarevića. Pred odhodom na daljše potovanje leta 1527 je napravil oporoko, v kateri priznava goljufije pri igri na srečo in določa, da se vsem osebam, ki jih je prizadel, vrnejo denar. Kocke naj bi igrale posebno vlogo tudi pri volilnem škandalu v Velikem svetu leta 1450 in 1496. Pri volitvah za državne uslužbence naj bi pri preštevanju iz volilne skrinjice zletela kocka. Glasovali so namreč z svilenimi kroglicami. Ker je bila s tem dejanjem omadeževana čast in izražen prezir do države, je bil sprejet sklep o visoki nagradi za tistega, ki bi odkril povzročitelja te sramote, povzročitelja pa bi doletela visoka kazen. Leta 1639 so v senatu razpravljali o dolgih laseh, ki so krasile mladeniške glave. Ker so v baročnem Dubrovniku dubrovniški plemiči imeli na glavi kodraste lasilje, bi se navadni ljudje z dolgimi lasmi po zunanjem izgledu približali videzu plemstva. Zato je Senat sprejel sklep o obveznem oblikovanju frizur in striženju dogih las. V zapuščini Zdravka Šundrice je najden tudi opis medenega meseca, ki sta ga doživljala mladoporočenca. Posebej nam opiše družinsko tragedijo, ki se je odvijala v noči med 23. in 24. julijem 1471. Mladega plemiča Frana Ranjino je ubil zidar Vlakuša, ki ga je zalotil pri svoji ženi. Vlakuša je pobegnil iz mesta iz strahu pred strogo dubrovniško pravico. Toda odločitev Senata je bila nepričakovana. Vlakuši daje zagotovilo, naj se vrne v mesto in ga ne obsodi. V obrazložitvi je bilo rečeno, da je bil ubiti plemič sam kriv za svojo smrt. Ker so se objestni dubrovniški vlasteličiči hoteli maščevati bogatemu plemiču Klimu Gučetiću, ki se je sukal okoli neke Jele, so v času karnevala leta 1462 peli neko pesem, ki je zasmehovala Klimu. Senat je sicer opravil več zaslišanj, ni pa sprejel nobene odločitve o kaznivem dejanju. Zdravko Šundrica vidi v tej pesmi vpliv narodne poezije. 10. januarja 1567 je Stjepan Radonić iz Gruža prijavil krajo limon na njegovem vrtu. Lopovi naj bi obrali 3 velika drevesa limon in pri tem zlomili eno vejo. Policija je kmalu odkrila enega od osumljencev, ki je bil podvržen torturi, da je odkril še ostala dva pajdaša. Vsi trije so bili obsojeni na steber sramote in dobili po 25 batin. Še hujši prekršek

je napravil pisar Fran Bogascini leta 1740, ki je pobegnil v Benetke, ko so v žitnici Rupe ugotovili velik primanjkljaj žita. Toda pred sodnike je moral stopiti njegov brat zdravnik Toma, ki naj bi bil soodgovoren za bratovo goljufiijo. Kako je potekal sodni proces ni razvidno iz dokumentov, kot ugotavlja Zdravko Šundrica.

Naslednje vprašanje, ki si ga je zastavil Zdravko Šundrica, je kako so stari Dubrovčani reševali finančne krize. Turkom so morali plačevati harač v višini 12.500 dukatov. Kadar ni bilo dovolj denarja, so razpisali obvezno državni posojilo. Toda pred skoraj nerešljivo nalogo pa so se znašli, ko je Mehmed II. povečal leta 1481 harač na 15.000 dukatov. Veliki svet se je lotil zelo obsežne akcije in pri tem vključil vse možnosti, da bi prišel do zelene vsote dukatov. Državnim uradnikom so cello znižali plačo za 50%. Na srečo tega povišanja harača Dubrovčani nikoli niso plačali, ker je sultan Mehmed II. medtem umrl, njegov naslednik pa tega ni več zahteval.

Da so imeli dubrovniški trgovci instikt čebel prikaže avtor na instrukciji, ki jo je dobil odposlanec Nikola Đurđević leta 1438, ko je bil poslan na dvor bosanskega kralja Tvrtka II., da bi mu izrazil sožalje ob smrti žene, kraljice Doroteje.

V zadnji obsežni študiji pa Zdravko Šundrica razpravlja o dubrovniških Judih in njihovi emancipaciji v letih od 1805 do 1815, to je v obdobju francoske in v začetku avstrijske oblasti. Ugotavlja, da je obstajala razlika med popisom prebivalstva, ki so ga opravili Francozi in tistega, ki so ga Dubrovčani izvedli 8 let prej (1799). Zanesljive podatke pa daje popis prebivalstva, ki se je vršil v času avstrijske oblasti leta 1815. Podrobno opisuje dejavnost Judov na splošno, posebej pa prikaže njihovo dejavnost na gospodarskem področju. V prilogi so objavljeni številni dokumenti v originalnem jeziku. Dodana je tudi tabela s popisom Judov iz leta 1815.

Knjigo zaključuje obsežen register osebnih in zemljepisnih imen skupaj za I. in II knjigo.

V objavljenih študijah je Zdravko Šundrica opozoril na mnoga odprta vprašanja in neraziskane probleme in pojave iz preteklosti srednjeveškega Dubrovnika, ki naj bi se jih lotile mlajše generacije raziskovalcev Dubrovniškega arhiva. Predvsem to velja za obdobja 17. in 18. stoletja. Tudi s tega vidika imata knjigi izjemen pomen za zgodovinopisje.

Ignacij Voje

Vom Nutzen des Edierens : Akten des internationalen Kongresses zum 150-jährigen Bestehen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. Wien, 3.–5. Juni 2004. Ur. Brigitte Merta, Andrea Sommerlechner, Herwig Weigl. Wien, München : R. Oldenbourg Verlag, 2005. 398 strani s priloženim CD-ROM-om. (MIÖG Ergänzungsband ; 47)

Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie : Akten des internationalen Kongresses zum 150-jährigen Bestehen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. Wien, 22.–25. September 2004. Ur. Marlene Kurz, Martin Scheutz, Karl Vocelka, Thomas Winkelbauer. Wien, München : R. Oldenbourg Verlag, 2005. 650 strani. (MIÖG Ergänzungsband ; 48)

Z ustanovitvijo Inštituta za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje (Institut für Österreichische Geschichtsforschung) v sicer tudi za irski akademski svet spomina vrednemu letu 1854 – direktor Inštituta Karl Brunner je s tem v zvezi spomnil na z 20. oktobrom 1854 datirano lastnoročno »najvišjo odločitev« cesarja Franca Jožefa – je nastala zunajuniverzitetna, četudi prek osebja z dunajsko Univerzo tesno povezana prvorazredna znanstvena izobraževalna ustanova. Dunaj je tako postal središče t. i. pomožnih zgodovinskih ved, torej uporabnih metod kritike zgodovinskih virov (prim. k temu tudi Georg Scheibelreiter, v: MIÖG Ergänzungsband 53, 2009, str. 311–322). Čeprav se dunajski Inštitut, ki je v 20. stoletju doživel nekaj preimenovanj, ni izognil političnim vplivom (kar je razvidno tudi iz monografije Manfreda Stoya: *Das Österreichische Institut für Geschichtsforschung 1929–1945*, MIÖG Ergänzungsband 50, 2007), je utrdil in izgradil svoj velik znanstveni ugled. Da je mogoče pričakovati to reputacijo tudi v prihodnje, je bilo pokazano leta 2004 ob praznovanju njegove 150-letnice. V okviru predavanj in simpozijev so predstavili gostje in člani Inštituta tako strokovnemu občinstvu kot tudi širšemu krogu zainteresiranih aktualne raziskovalne teme. Častni član Peter Johanek je imel 20. oktobra 2004 slavnostno predavanje (»Erudicija in njene posledice. O Inštitutu za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje in njegovi zgodovini«), ki je natisnjeno v MIÖG 113 (2005, str. 259–268). Istega dne je o svojih izkušnjah na Inštitutu in z njim poročal tudi slovenski medievist Peter Štih, prisluhniti pa je bilo mogoče tudi svetovni praižvedbi »zelo svečane«, Inštitutu posvečene fanfare Andreasa Zöttla (gl. notni zapis v MIÖG 113, str. 478–479). Kot nekakšen »jubilejni zbornik« vsebuje 112. zvezek MIÖG (2004) izključno prispevke članov oziroma na Inštitutu zaposlenih sodelavcev (gl. njegovo spletno stran: <http://www.univie.ac.at/>

Geschichtsforschung/). Nasprotno pa so prišli v dveh kongresnih zbornikih, ki sta predstavljena v nadaljevanju, do besede večinoma domači in tuji »gostje«.

Zbornik z naslovom *O koristnosti objavljanja virov (Vom Nutzen des Edierens)* prinaša referate s simpozija, ki je potekal od 3. do 5. junija 2004. Posvečen je enemu od področji, za katera je Inštitut najbolj kompetenten. 34 prispevkov prihaja izpod peres priznanih strokovnjakov z dolgoletnimi izkušnjami na področju objavljanja virov. Med temi prispevki imata dva značaj poziva (*votum*) k okrogli mizi (Fritz Peter Knapp: str. 73–76 in Rudolf Schieffer: str. 297–299). Robert B. C. Huygens v svojem otvoritvenem predavanju obravnava odnos »besedil« do »besedila« (str. 17–24). Temeljne vidike osvetlita tudi Franz Römer, ki izhaja iz svoje prakse objavljanja virov na področju klasične filologije (str. 45–47), in Danuta Schanzer, ki piše s stališča izkušenj ameriške besedilne kritike (str. 355–368). Koristnost in metodiko objavljanja virov obravnava tudi Walter Pohl (str. 349–354). Vprašanje o originalu ali verzijah si na področju germanistične medievistike zastavlja Edith Wenzel (str. 65–72). Winfried Schulze poroča o dejavnosti objavljanja virov in usmerjenosti raziskovanja v novejši zgodovini (str. 339–348). Na drugi strani se tudi prispevki, katerih naslovi dajejo sprva slutiti ožje teme, izkažejo za metodološko zelo koristne; sem spadajo, denimo, raziskava Anne J. Duggan o avtorstvu in avtentičnosti v korespondenci Thomasa Becketa (str. 25–44), študija Pascala Bourgaina o izročilu rokopisov Gregorja iz Toursa (str. 49–64) in poročilo Wilfrieda Hartmanna o izkušnji z izdajo aktov poznokarolinških koncilov (str. 77–89). Predpostavke in posledice izdaje merovinških kraljevskih listin je osvetlil Theo Kölzer (str. 285–296), dosežke francoskih diplomatskih izdaj Olivier Guyotjeannin (str. 303–312), metodološka vprašanja izdaje virov iz italijanskega okolja pa Maria Pia Alberzoni (str. 313–328). Na težave z izdajami zgodnjenovoveških virov opozarjajo štirje avtorji: Maximilian Lanzinner na primeru državnozbornskih aktov s poudarkom na zasedanjih državnega zbora med letoma 1556 in 1662 (str. 101–107), Martin Steiner ob latinskih besedilih Jana Amosa Komenskega (str. 109–115), Karl Härter pri obdelavi »policijskih« redov (str. 131–144), Nora Gädeke pa na primeru zgodovinsko-kritične izdaje Gottfrieda Wilhelma Leibniza (str. 183–196). »Jožefinsko topografijo kot zgodovinski vir« zelo poznavalsko obravnava vodja Slovenskega znanstvenega inštituta na Dunaju, Vincenc Rajšp (str. 277–284). Na široko področje priprave regestov vodi prispevek Ludwiga Schmuggeja o *Reperitorium Germanicum* oz. *Reperitorium Poenitentiarie Germanicum* (str. 117–129). To, da pridejo do besede cerkvenozgodovinsko in cerkvenopravno relevantni prispevki – ob že omenjenih člankih npr. še v besedilu Rainerja Berndta o Hugu iz samostana Saint-Victor (str. 91–99), v kratkem prispevku Petra Landaua o načrtih za izdajo kanonskih besedil (str. 301–302) in v prispevku Stefana Samerskega o strukturnih težavah in novih pogledih v zvezi z nunciaturno korespondenco (str. 329–338) –, se dobro ujema z velikim projektom izdaje registra Inocenca III., ki poteka na Inštitutu in je trenutno prispel do 11. pontifikalnega leta 1208/09. Ta papež pride – v sliki in besedi – sicer zelo do izraza v prispevku Brende Bolton (str. 369–381). Omogočanje dostopa do zgodovinskih virov in njihovo objavo v »digitalnem svetu« obravnava Manfred Thaller na primerih od srednjega veka pa vse do najnovejšega časa (str. 205–227). Madžarske izkušnje na tem področju

je od zgodnjega 16. do poznega 20. stoletja predstavil Imre Ress (str. 145–155). Politiko arhivov glede omogočanja dostopa do novejših množičnih aktov problematizira Frank M. Bischoff (str. 157–169). Nove metode in oblike diplomatskih izdaj obravnavata Paul Bertrand (str. 171–175) in Annie Dufour (str. 177–182). Pogosto z bolečimi izkušnjami povezano temo javnega dostopa (Open Access) do digitalnih fondov načena Klaus Graf (str. 197–203, z napotitvijo na pomembne »linke« na str. 203). Vsevropsko polje epigrafskih edicij obravnava dobro razdelan in s številnimi, tudi barvnimi slikami ilustriran prispevek Walterja Kocha (str. 229–254). Prav tako lepo ilustrirana je diskusija Axla Bolviga o osnovnih načelih objav srednjeveških stenskih slikarij (str. 255–279, s priloženim CD-ROM-om). Skromnejše je izvajanje Rolfa Nagla o izdaji grbovni knjig (str. 271–275). Most med znanostjo in zainteresiranim občinstvom pa na koncu zbornika vzpostavlja Rita Voltmer v svojih »Mislih o izdaji deželno- in regionalnozgodovinskih virov za univerzitetno poučevanje, šolski pouk in kulturno dejavnost« (str. 383–396), s čimer meri na »popularizacijo« v najširšem smislu.

Nadvse »popularne« so sicer znanstveno obdelane teme obsežnega zbornika *Osmanska država in habsburška monarhija (Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie)*. V središču te zlasti za zgodovino mentalitet in komunikacije pomembne ter za socialnozgodovinska in antropološka vprašanja odprte publikacije sta kulturni transfer in interakcija velesil, ki sta od 16. do 20. stoletja zaznamovali jugovzhodnoevropski prostor. Simpozij, ki so ga septembra 2004 pripravili na Inštitutu za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje, je – kakor uvodoma poudarijo trije uredniki in urednica zbornika – potekala ravno v času, ko je bilo razmerje Turčije do Evrope zaradi vprašanja njenega pristopa k Evropski uniji zopet aktualno. 34 prispevkov v tem zvezku – od tega štiri v angleščini – je razdeljenih v šest sekcij: (1) Stiki in konflikti (str. 35–164), (2) Podobe in propaganda o Turkih (str. 165–247), (3) Poslaniki in poslaništvo (str. 249–356), (4) Poročila s potovanj (str. 357–479), (5) Tolmači in dragomani (str. 471–535), (6) Jugovzhodna Evropa, Habsburžani in Osmani (str. 537–648). V zborniku niso natisnjene diskusije, ki so sledile posameznim referatom, pogrešamo pa tudi register (predvsem v besedilih omenjenih oseb). Prispevki prve sekcije obravnavajo položaj osmanske države v zgodnjenovoveškem evropskem sistemu držav (Holger Th. Gräf: str. 37–51), pogled na Avstrijo v osmanskem zgodovinopisju (Marlene Kurz: str. 53–65), razmere okoli leta 1600 (Claire Norton: str. 67–81), »označevanje meja« po letu 1718 (Antal András Deák: str. 83–96), prikazovanje nasilja (kristjani proti pogonom) v turških vojnah (Andrea Pühringer: str. 97–119), bogočastni protektorat habsburške monarhije s poudarkom na Jeruzalemu (Barbara Haider-Wilson: str. 121–147) in odnos osmanske države do zgodnjenovoveškega evropskega sistema držav (Arno Strohmeyer: str. 149–164). V drugi sekciji gre za percepcijo Turkov oz. Osmanov s strani Zahoda. Članki osvetljujejo poglede velikega cesarskega kanclerja Gattinare (Franz Bosbach: str. 167–180), nemškega humanista Sebastiana Branta (Antje Niederberger: str. 181–204) in škofa Urbana Sagstetterja iz avstrijskokoroške Krke v njegovih »pridigah o Turkih« (Christine M. Gigler: str. 213–227). Poročila poslanikov so analizirana z vidika strategij argumentiranja zvez proti Osmanom (Jan Paul Niederkorn: str. 205–212). V širšem publicističnem in

propagandističnem kontekstu so obravnavane konfliktna razmere na Balkanu v drugi polovici 17. stoletja (Iskra Schwarcz: str. 229–247). Vidiki poslaništva pridejo na vrsto v tretji sekciji. Tu obdelane teme so: habsburška diplomacija pri Visoki porti med letoma 1493 in 1593 (Ralf C. Müller: str. 251–279), reprezentacija in samozavest habsburške diplomacije v 16. stoletju (Bart Severi: str. 281–294), turška poslaništva v Sveto rimsko cesarstvo v 16. stoletju (posebej v letu 1562) (Harriet Rudolph: str. 295–314), tatarska poslaništva na habsburškem cesarskem dvoru 17. stoletja (Christoph Augustynowicz: str. 315–340) in tunizijsko poslaništvo Jusufa Hodže na Dunaju v letih 1732/33 (Mounir Fendri: str. 341–356). Raznoliki vidiki »tujega« in izkušnje z Jugovzhodom se zrcalijo v poročilih s potovanj, obdelanih v četrti sekciji: življenje nemuslimanskega prebivalstva v osmanski državi (Hemma Stagl: str. 359–391), primerjava podobe Turkov s podobo Aztekov v 16. stoletju (Pervin Tongay: str. 393–411), poročilo s potovanja Hansa Dernschwama (Christof Jeggle: str. 413–426), vsakodnevni stiki trgovskega pomočnika Martina Grunewega, ki je bil doma iz Gdanska in se je socializiral v poljski kulturni in trgovski srenji (Almut Bues: str. 427–447), potopis spodnjeavstrijskega plemiča Hansa Christoph von Teuffla iz poznega 16. stoletja (Michael Greil: str. 449–460) in prikaz razmer v osmanski državi izpod peresa pustertalskega pekovskega mojstra v sredini 19. stoletja (Hans-Peter Laqueur: str. 461–470). Institucionaliziranim oblikam pre-
vajanja v multikulturni in poliglotski družbi osmanske države je posvečena peta sekcija. Pregled dragomanov med letoma 1700 in 1869 je osredotočen na široko razvejano dinastijo Testa (Alexander H. de Groot: str. 473–490). Z naslednjim prispevkom dobimo vpogled v pouk na Orientalski akademiji na Dunaju – leta 1754 (torej natanko stoletje pred Inštitutom za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje) ustanovljeni predhodnici današnje Diplomatske akademije (Ernst Dieter Petritsch: str. 491–501). Družbeno »polje tolmačenja« je rekonstruirano kot osnova odnosov med osmansko in habsburško državo (Michaela Wolf: str. 505–513). Osebnost velikega orientalista Josepha von Hammer-Purgstalla, ki je bil tudi sam absolvent Orientalne akademije in prvi predsednik Avstrijske akademije znanosti, je deležna priznanja s »političnega« vidika (Sybille Wentker: str. 515–523), ovrednotena pa je tudi njegova korespondenca z bibliotekarjema Pietrom Bettiom iz Benetk in Francescom Rossijem iz Milana (Thomas Wallnig: str. 525–535). Šesta sekcija pa zajema teme od velikih vojaško-diplomatskih dogodkov do študij posameznih primerov: habsburška politika v jugovzhodni Evropi od leta 1739 do leta 1878 (Ivan Parvev: str. 539–550), demografske spremembe na habsburško-osmanski meji v Slavoniji od okoli leta 1570 do leta 1640 (Nataša Štefanec: str. 551–578), izseljevanje iz osmanske države na Madžarsko na primeru družine Vuko-Branković (Stefan Spevak: str. 579–596), avstrijske strategije v osmanski Albaniji (Isa Blumi: str. 597–613), Dositej Obradović kot vodilna osebnost srbske kulturne in duhovne zgodovine okoli leta 1800 (Wladimir Fischer: str. 615–635). To panoramo zaokroža pogled na literaturo s predstavitvijo habsburške monarhije in Osmanov pri Ivu Andriću (Miranda Jakiša: str. 637–648).

Wilhelm Voss, **Versuch einer Geschichte der Botanik in Krain (1754–1883)** – **Poskus zgodovine botanike na Kranjskem (1754–1883): znanstvenokritična izdaja**. Celje : Mohorjeva družba, 2008. 273 strani.

Zamisel o ponovni izdaji in prevodu v naslovu omenjene zgodovine botanike, je izšla iz Idrije, naših »botaničnih Aten«. Knjigo je napisal Wilhelm Voss, profesor naravoslovnih predmetov na višji realni gimnaziji v Ljubljani od šolskega leta 1874/75 do konca šolskega leta 1893/94, ko se je vrnil na Dunaj. Njegov oče je izviral iz Prusije, se je pa priselil na Dunaj, kjer je bil družabnik tedaj znanega knjigotrškega podjetja Pfautsch & Voss. Mati Natalija je izvirala iz družine Pfautsch. Wilhelm Voss se je rodil na Dunaju 31. decembra 1849. Leta 1867 je prav tam končal višjo realko in se vpisal na tamkajšnjo Tehniško visoko šolo (Politehniko). Iz Splošnega oddelka te visoke šole je prestopil na Kemično-tehniško strokovno šolo, udeleževal pa se je tudi naravoslovnih vaj na dunajski univerzi. Leta 1871 je postal asistent na katedri za zoologijo in botaniko na matični visoki šoli. Ker pa so tedaj bile asistentske službe zgoljčasne, je leta 1874 postal učitelj na ljubljanski višji realki. Po poskusnem triletju je njegovačasna nastavitev postala stalna, dobil je naziv profesorja. V Ljubljani je torej služboval dvajset let. Nekaj mesecev po vrnitvi na Dunaj, 30. marca 1895, je umrl, ko še ni bil star 46 let.

Že med študijem na Tehniški visoki šoli se je zanimal za naravoslovje, posebej za glive. Raziskoval je njihovo razširjenost in sistematiko posebej v okolici Dunaja. Po prihodu v Ljubljano je bilo seveda njegovo glavno delo poučevanje naravoslovnih predmetov na višji realki v na novo zgrajeni stavbi na Vegovi ulici. Nadaljeval pa je načrtno in temeljito s svojim že na Dunaju začetim delom – znanstvenim proučevanjem gliv. Tako se je uvrstil med nekaj uglednejših gimnazijskih profesorjev, ki so poleg svojega šolskega dela raziskovali tudi kako svoje področje. Med temi naj omenimo slovenske naravoslovce, znanega Frana Erjavca, Ivana Tuška, Ivana Šubica, Alfonza Pavlina in Poljaka Julija Glowackega. Voss je svojo drugo domovino – Kranjsko – v dvajsetih letih svojega bivanja, glede gliv raziskal po dolgem in počez. Prehodil je okolico Ljubljane, gozdna območja med Ljubljano, Postojno in Cerknico, dolino Save do Bele peči z dolinama vrat in Planice, Bohinj, svet med Ortnekom in Kočevjem do doline Kolpe. Nekaterere kraje je obhodil tudi večkrat. Raziskal je tudi glive na jamskem lesu v rudnikih v Idriji in v Zagorju. Pri svojih botaničnih pohodih se je z domačini, ki so govorili le slovensko, sporazumeval le za silo. Zato je imel težave ob vprašanjih, zakaj nabira grdo obarvane, pogosto povsem ovenele liste. Voss je namreč poleg gliv na

olesenelih delih rastlin, zbiral tudi parazitske glive, ki živijo na zelenih delih rastlin in jih pogosto grdo spremenijo. Kranjsko je glede razširjenosti in sistematike gliv izvrstno obdelal, tako temeljito, da je imela malo katera dežela, vsaj na območju Avstro-Ogrske, svojo mikofloro (floro gliv) preučeno tako temeljito. Svoje najdbe in opise gliv je objavljaval v prispevkih s skupnim naslovom *Mykologisches aus Krain I–12, Materialien zur Pilzkunde Krains I–V, Mycologia carniolica I–IV*. Zadnji niz je bil ponatisnjen v Berlinu pod istim naslovom v knjižni obliki in je še vedno najboljše prispevek k poznavanju kranjskih, s tem pa tudi slovenskih gliv. To je hkrati tudi Vossovo življenjsko delo. Dosežkov Vossovega mikološkega dela tukaj ne moremo podrobneje prikazati.

Voss je prek gostiteljskih rastlin za glive moral nujno spoznavati tudi te, saj številnih parazitskih gliv brez poznavanja njihovega substrata, torej višjih rastlin, tedaj ni bilo mogoče določiti. Tako je preko gliv prešel tudi na študij višjih rastlin. Pri svojem mikološkem delu je javnost opozarjal tudi na škodljive parazitske glive. Tako je našel prvi na slovenskem ozemlju v vinogradu na južni strani Rožnika za nekaj desetletij uničujočo bolezen – peronosporo vinske trte, tedaj imenovano *Peronospora viticola*, zdaj *Plasmopara viticola* ter poročal o njenem širjenju. Pisal pa je tudi o Darwinu, boleznih in škodljivcih na jablani, o plesni in pršici na hmelju, o glivah v človekovem gospodarstvu in gospodinjstvu, o glivah na gojenih rastlinah itn. Njegova bibliografija je zelo obsežna, saj zajema 89 enot, večinoma so znanstveni prispevki. Skoraj vsi se nanašajo na kranjsko ozemlje.

Po tej uvodni predstavitvi Vossovega življenja in poglavitnega dela, preidimo na obravnavo njegove Zgodovino botanike na Kranjskem. Upam, da bo uredništvo Zgodovinskega časopisa blagohotno sprejelo njen nekoliko daljši prikaz, saj se na njegovih straneh o botaniki in njeni zgodovini še ni pisalo. Voss sam je to delo že v naslovu označil za poskus, kar je upravičeno, saj pred njim večjih zapisov o zgodovini botanike na Kranjskem še ni bilo. V njem pa je pravzaprav odstopil od izraza botanika in ga povsem utemeljeno nadomestil s floristiko. Botanika seveda zajema veliko več ožjih disciplin, za katerih študij pa v času, ki ga obravnava Vossov Poskus, na Kranjskem ni bilo nikakršnih možnosti. O pobudi za pisanje Poskusa je Voss zapisal: »Že dlje časa se ukvarjam z mislijo, da bi predstavil dejavnost kranjskih botanikov in tistih, ki so po deželi Kranjski potovali iz zanimanja za botaniko. Vedno mi je bilo v veselje, kar v oddih po poklicnih in drugih opravilih, zasledovati življenje in delo floristov, ki so nekoč delovali v deželi. Iz zapisanih drobcev se je zbralo gradivo, ki sem ga kronološko presejanega in urejenega, naslovil 'Poskus zgodovine botanike na Kranjskem'«. Gotovo pa je k temu pripomoglo poznavanje višjih rastlin, ki je bilo nujno za določanje parazitskih gliv.

Pričujoča knjiga zajema v prvem delu zapis Anice Božič *Knjigi na pot*. Nato sledi: Wilhelm Voss, Versuch einer Geschichte der Botanik in Krain (1754–1883) *Faksimile*, Erste Hälfte (str. 9–69), nato isti naslov, le *Zweite Hälfte* (str. 71–112). Prva polovica je bila objavljena v Jahresbericht der Staats-Ober-Realschule in Laibach für das Schuljahr 1884. Veröffentlicht durch die Direktion. Laibach 1884. Buchdruckerei von Ig. v. Kleinmayr & Ferd, Bamberg. Verlag der Staats-Ober-realschule (prevedeno in skrajšano Izvestja Državne višje realne šole v Ljubljani za

šolsko leto 1884). Druga polovica je bila objavljena v istih Izvestjih, le za šolsko leto 1885. Nato sledi slovenski prevod Wilhelm Voss, Poskus zgodovine botanike na Kranjskem (1754–1883), ki ga je opravil mag. Mirko Zorman (str 113–224), nato pa Redakcijsko poročilo in komentar s podpoglavji Uvod, Življenje in delovanje Wilhelma Vossa, Bibliografija in Komentar k Vossovi razpravi, ki ju je napisal upokojeni univerzitetni profesor botanike dr. Tone Wraber, tudi sam pisec številnih razprav iz zgodovine botanike. Pod tem skromnim naslovom pa se skriva veliko več. Pri obravnavanih botanikih so namreč poleg zelo strnjenih povzetkov njihovih najpomembnejših dosežkov navedene tudi zgodovinske razprave o njih, ki so jih napisali večinoma slovenski botaniki v stopetindvajsetih letih po izidu Vossovega Poskusa. S tem je vednost o obravnavanih botanikih ažurirana prav na sedanje stanje. Precejšen del teh razprav je napisal prav prof. dr. Tone Wraber.

Svoj prikaz zgodovine botanike na Kranjskem začelja Voss kar s klasično dobo 1754–1800, kakor jo je poimenoval sam. Pred tem časom po Vossovem mnenju ni bilo ničesar, kar bi bilo botanično zanimivo. Poznal je seveda Valvasorjevo »Die Ehre des Hertzogthums Crain«, kjer so v 1. delu na straneh 346–372 prikazane žitne vrste, stročnice, sadno drevje, gomoljnice, razno divje drevje, razna zelišča in cvetlice. Vendar tu ni najti ničesar, kar bi imelo kako botanično vrednost. Izjema je zaglavje o številnih zeliščih, ki je pravi cvetober povedi o čarovniških zgodbah, o pripravi čarobnih maž, kar priča o Valvasorjevem najhujšem praznoverju. Pri vsakem obravnavanem botaniku so najprej navedeni biografski podatki iz biografskih leksikonov in enciklopedij, v katere so bili zajeti.

Prvi je opisan Janez Anton Scopoli, ki je upodobljen tudi z edinim portretom v knjigi. Zdaj vemo, da Scopoli ni bil prvi botanik na Kranjskem, toda Voss tega še ni mogel vedeti. Janez Anton Scopoli je bil rojen leta 1723 v mestu Cavalese v dolini Val di Fiemme tedanje grofije Tirolske. Študiral je medicino. Po raznih službah in zapletih je naposled dobil službo rudniškega zdravnika, vendar brez redne plače. Kot zdravnik je imel dohodke le od monopola na vino. V Idriji je služboval šestnajst nesrečnih let. V tolažbo je prepotoval različna območja na Kranjskem, kjer je zbiral rastline in jih opisal v knjigi »*Flora carniolica*«. Scopoli pa ni bil dejaven le na področju botanike, veliko pozornost je namenjal tudi mineralogiji in proučevanju žuželk. S svojimi deli si je v znanstvenem svetu pridobil velik sloves.

Drugi je bil baron Franc Ksaver Wulfen, po rodu iz plemiške družine iz otoka Rügen s Švedskega Pomorjanskega. Njegov oče je služboval v avstrijski armadi in je bil pozneje povišan v feldmaršal-poročnika. Franc Ksaver Wulfen je bil rojen 5. novembra 1728 v tedaj avstrijskem Beogradu, kjer je služboval njegov oče. Sedemnajstleten je stopil v jezuitski red. Nato je prešel vse stopnje v redu, med drugim z večletnim učiteljevanjem, tudi v Gorici. Ob razpustu jezuitskega reda 1773 je bil že dejaven v dušnem pastirstvu v Celovcu, hkrati pa se je ukvarjal z naravoslovjem, predvsem z botaniko. Wulfen je na Kranjskem bival le zelo kratko, v letih 1762 in 1763. Kljub temu so v njegovi »*Flora Norica Phanerogama*« pri več kot 200 redkih rastlinskih vrstah kot nahajališča navedeni kraji na Kranjskem, kjer je herbariziral. Krajev tukaj seveda ne moremo naštevati.

Ko se je Scopoli leta 1769 preselil na Slovaško, je prišel v Idrijo za državnega rudniškega kirurga Baltazar Hacquet. Rojen je bil leta 1739 v kraju La Conquet v Bretanji in umrl 10. januarja 1815 na Dunaju. O njegovi mladosti ne vemo ničesar. Med sedemletno vojno (1756–1763) je bil kot podzdravnik v avstrijski službi. Spoznal ga je znameniti Gerhard van Swieten, osebni zdravnik cesarice Marije Terezije in organizator avstrijskega zdravstva in znanstvenega dela. Po njegovem posredovanju je prišel za rudniškega zdravnika v Idrijo, najbrž leta 1767. Leta 1773 je bil v Ljubljani magister kirurgije in porodništva, kasneje je dobil stolico za anatomijo in kirurgijo na tukajšnjem liceju. Leta 1788 je postal profesor naravoslovja na Jožefovi univerzi v Lvovu (sedaj Lviv). Leta 1810 se je odpovedal tej službi, se preselil na Dunaj in živel le za znanost. Zaradi svoje svobodomiselnosti je imel v naših krajih velike težave. Imeli so ga za krivoverca in so osebe rudnika napeljevali k temu, da bi ga cesarica odpoklicala iz Idrije, kar zaradi zaslombe pri van Swietnu ni uspelo. Da na terenu ne bi imel težav, je moral pri svojih botaničnih in mineraloških pohodih potovati pod tujimi imeni. Novo odkrite rastline je opisal v »*Plantae alpinae carniolicae*«. S tem delom si je prislužil trajni sloves botanika. Hacquet pa je deloval tudi na raznih drugih področjih, tudi na etnografskem.

Prvi botanik z našega ozemlja in najbrž naš prvi privatni učenjak v naravoslovju, je bil baron Karel Zois von Edelstein. Družina Zoisov izvira iz Švice. V 18. stoletju so štirje bratje Zois prišli na Bergamaško v Italiji, ter pri Verbenu in Alzanu kupili manjše posestvo. Pisali so se Zoja za Gioja, t. j. dragulj (nemško Edelstein, po njem izvira plemiški predikat). Dva sta se kasneje ločila in eden od obeh, Michael Angelo, rojen okoli 1700, je odšel v Trst in kasneje v Ljubljano, kjer je stopil v službo pri bogatem veletrgovcu baronu Augustinu Codelliju von Fahrenfeldu. Z neutrudno vnemo, izjemno spretnostjo in zvestobo mu je uspelo, da je leta 1735 lahko prevzel celotno trgovsko hišo. Ta je imela tako rekoč monopol nad prometom železa in izdelkov iz železa med Koroško in Kranjsko. Michael Angelo Zois, ki ga je Marija Terezija povzdignila v baronski stan, je bil dokaj premožen in se je v drugem zakonu poročil z Johanno Kappus von Pichelstein iz Kamne gorice na Gorenjskem. Iz te zveze so se rodili trije sinovi: Sigmund Zois, znani mineralog, še bolj znan kot mecen in preporoditelj (rojen 23. novembra 1747, umrl 10. novembra 1819) Josef Zois (rojen 22. novembra 1748) in botanik Carl Philipp Eugen Zois, ki je bil rojen v Ljubljani 18. novembra 1756. O njegovem življenju vemo le malo. Med bratoma Žigo in Carlom so bila očitno velika nesoglasja in tako je bojda še za življenja uničil večino tega, iz česar bi Karlovi biografii lahko zajemali. Vzrok za nesoglasja je bilo gotovo premoženje. Žiga Zois je namreč kot najstarejši sin postal edini upravičenec do zemljiškega gospostva Brdo pri Kranju, ki ga je njun oče preobrazil v fidejkomis. To je pomenilo, da je moralo gospostvo ostati neokrnjeno in da se je dedovalo naprej vedno na najstarejšega sina. Ta je bil svojim bratom dolžan omogočiti le šolanje in sestram skromno doto. Carl Zois kot tretji sin ni imel torej do gospostva Brdo nikakršnih pravic. Tudi pri kakih drugih zemljiških in rudniških posestvih na Kranjskem, ki so jih imeli Zoisi kar precej, ni nikjer vpisan kot solastnik. Carl Zois ni, kolikor je znano doslej, bil nikoli v nobeni službi ali imel kako javno funkcijo. Živel na gospostvu Brdo pri Kranju kot privatni

učenjak in se je ukvarjal z botaniko. V tamkajšnjem grajskem vrtu so še dolgo bila lepa stara domača in tuja drevesa, ki jih je dal pripeljati naravnost iz Amerike. V tamkajšnjem botaničnem vrtu, urejenem v letih 1785–1790, je gojil številne alpske rastline. Na treh krajih v Alpah je dal postaviti planinske kočice, kjer se je pri zbiranju rastlin in herbariziranju sam zadrževal ali pa tudi njegovi sodelavci, ki so zanj zbirali bolj zanimive rastline. Bil je velik zbiratelj in je svoje najdbe pošiljal drugim botanikom. O svojem botaničnem delu ni objavil nič, sodeloval pa je z raznimi botaniki, posebej veliko z baronom Wulfenom. Z Žigovim dovoljenjem je živel na Brdu, vendar njegovo vzdrževanje ni bilo urejeno. Večina drugih v knjigi omenjenih znanstvenikov, se je z botaniko ukvarjalo zasebno poleg redne službe. Privatni učenjaki so navadno imeli rente, ki so jim jih zagotovili starši ali sorodniki. Te baron Carl Zois ni imel. V zadnjih letih življenja je s Kranjske kar poniknil. Voss ni mogel ugotoviti niti kdaj in kje je umrl. Bufon (1961) je ugotovil, da je bilo to 29. oktobra 1799 v Trstu. Pri omenjenem uničenju so verjetno propadli tudi vsi na Carla Zoisa nanašajoči se spisi, namreč njegovo dopisovanje z Wulfenom, ki so bili po mnenju muzejskega kustosa Karla Dežmana, pač najboljši dokaz za odlična opazovanja, ki jih je Zois opravil v Gorenjskih Alpah.

V obdobju 1801–1852 je na Kranjskem deloval Franc Pavla Hladnik, ki je bil rojen 29. marca 1773 v Idriji. Oče ga je namenil za praktično rudarstvo, vendar je sin kazal veselje za študij in po filozofskih in teoloških študijah postal duhovnik, nato skriptor v licejski knjižnici, ravnatelj normalke, nato zelo uspešen ravnatelj gimnazije. Kdaj natančno se je začel ukvarjati z botaniko ni znano, gotovo pa pred letom 1803, kakor izhaja iz nekega pisma. Sodeloval je s številnimi botaniki. Hladnik je oblikoval zajeten herbarij flore Kranjske, ki ga je leta 1836 podaril novoustanovljenemu muzeju v Ljubljani, kjer sodi med eskonate, na katere je ta ustanova najbolj ponosna.

Jožefina pl. Kviatkowska, roj. pl. Gerstorf, je nekaj časa (najbrž okrog leta 1820) živela pri svoji hčeri v Idriji. Napisala je delce z naslednjim naslovom: »*Erste Anfangsgründe der Botanik in Briefen, als Anleitung zum Selbststudium dieser Wissenschaft zu gebrauchen.*« Delce je bilo namenjeno njenemu najstarejšemu vnuku Jožefu Urbasu v Idriji. Tam je zasnovala tudi herbarij.

Andreas Fleischmann je bil vrtnar v ljubljanskem botaničnem vrtu. Rojen je bil leta 1805 v Beričevem pri Dolu blizu Ljubljane. Že v rani mladosti je bil pod Hladnikovim vodstvom dejaven v vrtu in tudi nadalje kot asistent prof. dr. Biatzóvskega. Po preemstitvi slednjega v Salzburg je leta 1850 v celoti prevzel skrb za vrt in nadaljeval tudi s predavanji o botaniki, ki sta jih vpeljala Hladnik in Biatzóvski. Ta predavanja so bila tedaj izbirni predmet v gimnazijskem predmetniku. Bil je član nekaj učenih družb.

Žiga Graf je bil rojen 28. julija 1801 v Ljubljani, postal je magister farmacije in doktor kemije. V Ljubljani je krajši čas vodil lekarno »Pri samorogu«. Umrl je 3. septembra 1838 za škrlatinko. Graf je bil Hladnikov gojenec. Na Dunaju je poleg farmacije in kemije študiral tudi botaniko. Po vrnitvi v domovino je spoznaval tukajšnje rastlinstvo in stopil v strokovne stike z znanimi, celo slavnimi botaniki. Njegovo za floro Kranjske tako pomemben herbarij so svojci v skladu z njegovo

željo, izraženo še za življenja, predali Deželnemu muzeju kot trajen spomin na prezgodaj umrlega.

Henrik Freyer je bil po družinskem izvoru iz nemške Češke. Njegov ded Ernest Freyer je bil v Idriji provizor obratne lekarne v času, ko je tam deloval Scopoli. Bil je vnet botanik, prav tako njegov sin, sicer farmacevt Karel Freyer. V tistem času so v Idriji delovali razni naravoslovni navdušenci in tako se je za botaniko navdušil tudi Henrik Freyer. Razvil je zelo bogato botanično dejavnost s številnimi ekskurzijami. Bil je zelo uspešen. Sodeloval je s številnimi zelo uglednimi botaniki. Žal pa je dolgo obljubljena *Flora Carnioliae et Carinthiae* ostala nedokončan rokopis.

Iz obdobja 1853–1883 je Voss zajel tele botanike. Jurija Dollinerja, ki je bil rojen v Radečah pri Zidanem mostu. Bil je zdravnik na Dunaju, v Postojni in v Idriji. Povsod se je zanimal za botaniko. Iz njegovih raziskav v okolici Dunaja je nastalo delo »*Enumeratio plantarum in Austria inferiore crescentium.*« Tudi na Kranjskem je našel nekaj novih vrst rastlin.

Valentin Plemel je bil rojen 7. januarja 1820 na Rečici pri Bledu in je postal duhovnik. Služboval je na Notranjskem, v Kočevju, v Škocjanu pri Krškem in naposled na Koroški Beli. Povsod je tudi v najtežjih razmerah botaniziral. Objavil je delo »*Beiträge zur Flora Krains*«, v katerem je abecedni seznam 664 redkih rastlin z natančno navedbo nahajališč. Tudi njegov brat, Franc Plemel, ki je umrl kot študent medicine, je bil zelo vnet botanik.

Nato je dokaj izčrpno predstavljen Karel Dežman, kustos v muzeju, ki je v slovenski zgodovini dobro znan kot ljubljanski in deželni politik ter zastopnik nemštva na Kranjskem. Dežman je v svojem času veljal za najtemeljitejšega poznavalca dežele Kranjske in njenih ljudi. Kmalu po nastopu službe kustosa v muzeju se je usmeril v raziskovanje kranjske flore. Izdal je zelo temeljito fitogeografsko študijo »*Beiträge zur Naturgeschichte des Laibacher Morastes*«. Objavil je še številna druga dela, ki jih ne kaže navajati.

Nato so navedeni botaniki, ki so se Kranjske botanično dotaknili na svojih potovanjih. Prvi je omenjen saški kralj Friedrich August II. (vladal od 1836 do 1854). Prvič je bil na Kranjskem 1836, ko si je ogledal nahajališče volčina *Daphne blagayana* v okolici Polhovega Gradca, o čemer se je pri nas že dosti poročalo. Drugič je bil na Kranjskem leta 1841.

Dr. David Heinrich Hoppe je bil izdajatelj botaničnega časnika »*Flora*«, ki je od leta 1818 izhajal v Regensburgu. Kranjsko je iz Koroške obiskal leta 1803 in drugič 1816.

Vitez Mutius Tommasini je bil tržaški rojak in sin premožnega trgovca. Deloval je kot upravni pravnik v Kotorju in Trstu. Kljub temu, da je dosegel na svojem upravnopravnem področju visok položaj in številna državna priznanja pa, je njegovo srce bilo za botaniko. Za cilj si je zastavil botanično raziskati območje od Julijskih Alp do kvarnerskih otokov. Sam in s svojimi sodelavci je zbral herbarij v 300 debelih fasciklih, ki vsebuje celotno floro Primorske in Istre v kakih 2400 vrstah in s številnimi primerki iz različnih nahajališč in razen tega še s 15000 vrstami iz drugih območij, v glavnem iz Evrope.

Dionys Stur, višji rudarski svetnik in od 1877 poddirektor c. k. Državnega geološkega zavoda na Dunaju, je v letih 1856 opravljajal geološka snemanja v Bohinju, na goriškem delu Primorja vzdolž Soče in na enem delu Krasa. Zajeto je bilo tudi območje Logatca, Planine, Postojne, Razdrtega in Vipave in naposled Bohinja. Na tej podlagi je nastala razprava »Über den Einfluss des Bodens auf die Verteilung der Pflanzen.«

Dr. Alois Pokorny, direktor leopoldstadtske višje realne gimnazije na Dunaju, je Kranjsko obiskal dvakrat. Prvič leta 1852, ko je raziskoval predvsem jamske glive v Postojni in drugič 1857, ko so Ljubljansko barje podvrgli poglobljeni raziskavi in je o njej objavil razpravo »Nachrichten über den Laibacher Morast.«

Dr. Anton Kerner vitez Marilaun je bil nazadnje profesor na univerzi v Innsbrucku in član Avstrijske akademije znanosti. Kerner je po Kranjskem potoval poleti 1864. Želel je določiti rastlinske formacije na območju kranjskega (in kasneje istrskega) Krasa in njihove višinske meje, posebej glede na vodilne rastline. Med strokovnjaki, ki so Kranjsko le obiskovali, pa Voss ni zajel tistih botanikov, ki so raziskovali le glive. Teh pa je bilo v njegovem času kar nekaj.

Med pospeševalnimi sredstvi botanike so opisani C. k. botanični vrt, Kranjski deželni muzej v Ljubljani, Seznam na floro Kranjske nanašajočih se spisov in različnih zbirk istega muzeja, Muzejsko društvo in C. k. Študijska oz. licejska knjižnica.

Jože Maček

Branko Marušič, **Mejačevi iz Komende** : slovenska družina v dogajanjih vojne in miru. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2009. 220 strani. (Zbirka Zgodovinskega časopisa ; 37)

Znani britanski zgodovinar Eric Hobsbawm je pred nedavnim opozoril, da je bilo v središču pozornosti raziskovalcev preteklosti nekdanje predvsem vprašanje: »Kaj se je zgodilo, kdaj in kako?«, že nekaj časa pa zgodovinarje vse bolj zaposluje vprašanje: »Kako so ljudje nekdanje živeli in kako doživljali to, kar se je dogajalo, torej kako so čutili svet in čas, v katerem so se znašli«. Knjiga Branka Marušiča o Mejačevih iz Komende je naravnost zgled zgodovine, ki sega ob samo po sebi razumljivem upoštevanju zgodovinskega časa, prostora in dogodkov daleč pod politično dogodkovno površje in usmerja pogled h konkretnim ljudem, njihovim medsebojnim odnosom, včasih zelo protislovnim življenjskim zgodbam in nič manj raznolikim življenjskim usodam. Knjiga bi pravzaprav morala imeti naslov »Saga o Mejačevini in Mejačevih«, saj govori o vzponu in propadu velike, ugledne, politično angažirane kmečko-trgovske, pa tudi gostilničarske družine z razvejanim sorodstvom in zvezami, ki so med obema vojnama segale v sam vrh slovenske katoliške politike.

To pa je tudi že tudi prvo vprašanje: kako Mejače sploh socialno opredeliti? Andrej Mejač mlajši, rojen v Kapli vasi pri Komendi leta 1866, ko so se pri Hradcu Kralovem na Češkem krvavo spopadli Avstrijci in Prusi, ki je Mejačevino v Komendi utemeljil in povzdignil do njene družbene in gospodarske veljave, je izhajal iz rokodelske, krojaške družine, družinsko premoženje pa je - kot sposoben trgovec - ustvaril predvsem s trgovino. Pri tem je bil, če upoštevamo dejstvo, da večina slovenskega prebivalstva ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja ni dokončala več kot štiri razrede osnovne šole, nadpovprečno izobražen in ambiciozen. Po osnovni šoli se je kratko šolal na ljubljanskem liceju, od svojega osemnajstega leta pa je pisal in objavljajal domoznanske prispevke, zbiral in zapisoval ljudske pripovedi in dopisoval v katoliške časopise. Na svojem domu v Komendi si je tako uredil (po pripovedovanju bližnjih sorodnikov) bogato knjižnico. Nadpovprečno izobražena je bila tudi njegova žena Franja, doma iz kmečke družine iz zgornje Šiške, ki je obiskovala šolo pri uršulinkah v Ljubljani in se je v pismih hčerki Vidi izkazala kot izvrstna pripovedovalka in opazovalka, čeprav se je doma v prvi vrsti posvečala družini, kmečkemu posestvu in trgovini. In nadpovprečno so bili izobraženi tudi vsi otroci, saj sta imela dva sinova poleg osnovne še trgovsko šolo, najstarejši Vitko je končal celo klasično gimnazijo in trgovsko akademijo na Dunaju, hčerki

pa sta se obe šolali pri uršulinkah in s poroko pomeščanili; starejša, ko je omogočila uglednega bančnega strokovnjaka Ivana Slokarja v Ljubljani in mlajša Vida z zakonsko zvezo z zdravnikom dr. Francem Marušičem iz Solkana. Mejači so bili torej, s posestjo in navezanostjo na Komendo še podeželani, toda v isti sapi so bili že tudi na deželi živeči meščani - tako zaradi svojih interesov in podjetnosti kot svojega prijateljevanja s slovenskimi katoliškimi prvaki, ki so jih sprejemali v svoji hiši, s čimer so bili marsikdaj bližje Ljubljani kot svojemu kmetsko-podeželskemu komendskemu okolju.

Po nazorski in politični plati sta bila utemeljitelja Mejačevine, družinski poglavar Andrej in njegova žena Franja, kot ju predstavlja Marušič, tradicionalno verna katoličana in zvesta privrženca Slovenske ljudske stranke. Oče Andrej je bil na listi Slovenske ljudske stranke še za Habsburžanov izvoljen v kranjski deželni zbor, v Kapli vasi je bil 29 let (od 1892 do 1931) župan, leta 1917 pa je bil celo v kranjski delegaciji, ki se je poklonila cesarju Karlu. Med obema vojnama so bili med rednimi obiskovalci Mejačeve domačije v Komendi najuglednejši slovenski katoliški prvaki z Antonom Koroščem in Markom Natlačenom na čelu, ki so v drugi polovici tridesetih let pripeljali na obisk celo predsednika vlade Milana Stojadinovića, družinski patriarh Andrej pa je bil zaradi svoje privrženosti SLS v času liberalno-centralističnega pritiska v prvi polovici tridesetih let celo kratko zaprt, medtem ko se je prvorojenec Vitko pregonu izognil z umikom k sestri Vidi v Italijo. Toda, če sta oče Andrej in mati Franja še složno delila politično prepričanje, so se njuni otroci delno že pred drugo svetovno vojno, posebej pa med njo, brezkompromisno razšli: sin Vitko, ki je po očetovi smrti prevzel domačijo v Komendi je v strahu pred izselitvijo in pred izgubo posestva in trgovine po okupaciji iskal modus vivendi z nemškimi okupatorji in nekatere najvidnejše med njimi, celo Rösenerja in Rosoumeka, gostil na Mejačevini, brat Franc je bil zaradi sodelovanja z Osvobodilno fronto zaprt v Begunjah, za partizansko stran sta se opredelila tudi zdravnik Franc Marušič in njegova žena Vida, medtem ko je mož sestre Milke Ivan Slokar v Ljubljani leta 1941 stopil v italijansko consulto. Vsi so sicer še naprej ostali čustveno močno navezani na Komendo in družinsko domačijo, toda v isti sapi se zdi njihova razdeljenost – z vidika slovenske razdeljenosti med drugo svetovno vojno – dobesedno pretresljivo simbolična. Pri tem tudi oba, ki sta zavestno pristala na sodelovanje z okupatorji – Vitko v Komendi in Ivan Slokar v Ljubljani – kot je razvidno iz knjige – za okupatorje nista imela posebnih simpatij, toda partizanstvu sta kot nasprotnika komunizma nasprotovala, v stikih z okupatorskimi oblastmi pa ravnala povsem premočrtno, v skladu s vsak svojimi kratkoročnimi premisleki in interesi. Ravnanje Vitka in Lojza, ki je prav tako ostal na domačiji v Komendi, razkriva celo skoraj neverjetno mero politične naivnosti. Kljub stikom z okupatorji sta namreč iskala tudi stike s partizani in ob tem izgubila življenje, saj so ju partizani oz. pripadniki VOŠa zaradi sodelovanja z okupatorji likvidirali. Z njuno smrtjo pa je v zadnjih dveh letih svetovne vojne doživela žalostni konec tudi Mejačeva domačija v Komendi.

Dobesedno zgodba za roman torej in hkrati zgodba, ki se bere kot roman. Tembolj, ker je Branku Marušiču uspelo s pomočjo izjemnega gradiva – dopiso-

vanja med materjo Franjo in hčerko Vido – slikovito orisati zelo raznolike značaje najpomembnejših in najtesneje povezanih članov Mejačevega sorodstva. Če sta si bila oče Andrej in mati Franja v svojem strogem, tradicionalnem razumevanju družinske hierarhije in odnosov – kljub Franjini večji odprtosti in čustveni neposrednosti – še precej blizu, so se njuni otroci tudi značajsko zelo razlikovali. Med njimi kot posebej zanimiva in protislovna osebnost izstopa čustveno neuravnovešeni, uživaški, po svoje dobrosrčni, a vendar hkrati na trenutke neskrupulozno pragmatični prvorojenec Vitko, ki se po značajskih potezah razlikuje od vseh – tako od matere in očeta kakor obeh bratov in obeh sestra. Vsi pa v tej družinski sagi nastopajo kot polni in živi posamezniki, vsak s svojim odnosom do sveta, do soljudi, do pripadnikov nasprotnega spola, do sorodnikov, do družine in zgodovinskega časa, v katerem živijo, kar je za zgodovinopisno delo vsekakor nekaj izjemnega.

Skratka: Marušičevo delo o Mejačevih iz Komende nazorno razkriva nesporne odlike in prednosti z domiselno uporabo virov napisane družinske zgodovine. Knjiga – kot že rečeno – temelji predvsem na korespondenci matere Franje in hčerke Vide, ki jo je Branko Marušič sugestivno in z občutljivim poslušom za posamezne življenjske zgodbe ter medsebojne družinske in človeške odnose dopolnil in nadgradil z drugim arhivskim in tiskanim gradivom in pri tem svojo pripoved z opozorili na razvejano širše sorodstvo in njihove potomce podaljšal v povojni čas. Marušičevi Mejačevi iz Komende pa tako niso več le pričevanje o slovenski družini v dogajanjih miru in vojne, kot knjigo označuje njen podnaslov, temveč živo in slikovito zrcalo slovenske zgodovine v prvi polovici 20. stoletja, ki zgodovinsko stvarnost ne osvetljuje le v zgodovinopisju običajni v smeri od zgoraj-navzdol, marveč v obrnjenem pogledu – od spodaj navzgor ter nazorno razkriva, da je bila življenjska resničnost – tako kot je danes – tudi v preteklosti mnogo bolj kompleksna in zapletena, kakor neredko sklepamo po njeni vsem vidni dogodkovno-politični površini.

Peter Vodopivec

Jurij Perovšek, »V zaželjeni deželi«: **Slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918–1941**. Ljubljana ; Inštitut za novejšo zgodovino, 2009. 314 strani. (Zbirka Razpoznavanja – Recognitiones ; 9).

Znanstveni svetnik na Inštitutu za novejšo zgodovino dr. Jurij Perovšek je v predgovoru h knjigi »V zaželjeni deželi«, – naslov je povzel po obširnem članku (Slovenec, 15. 1. 1918) pomembnega slovenskega politika v avstrijski dobi Frana pl. Šukljeta, ki je z njim izrazil slovensko pričakovanje, da bo pomenila jugoslovanska država uresničitev »načel ljudske samoodločbe in svobode zlate!«, poudaril, da je zgodovinoisje problematiko vzrokov in usodnih posledic slovenskih idejnih in političnih delitev v 20. stoletju že precej razjasnilo. Pri tem je v dobrem zadnjem poldrugem desetletju »posvetilo opazno pozornost« tudi odločujočem obdobju od nastanka jugoslovanske države oktobra 1918 do njenega zloma aprila 1941, »v katerem so bila spočeta vsa ključna idejna in narodnopolitična vprašanja, s katerimi se je soočal in jih reševal kasnejši čas, zgodovinsko zaokrožen s slovensko osamosvojitvijo in prehodom Slovencev v nacijo leta 1991« (str. 9–10).

V tem času je izšlo več pomembnih monografij in razprav ter bilo tudi nekaj simpozijev o problemih idejne, politične, gospodarske, socialne in kulturne zgodovine Slovencev v okviru prve Jugoslavije. K poglobitvi idejnopolitične podobe tega obdobja pa je dal tehten delež Perovšek, ki je pred obravnavanim delom objavil že tri monografije in znanstveno-kritično zbirko virov, številne razprave in referate ter je tudi eden avtorjev Slovenske novejše zgodovine. Perovškovo delo o slovenskih izkušnjah s Kraljevino SHS-Jugoslavijo je izšla prav v dneh, ko je oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani z jubilejno razstavo počastil spomin na stoletnico rojstva prof. ddr. Metoda Mikuža, ki je leta 1965 z izdajo Orisa zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941 (556 strani) ustvaril temeljno delo za nadaljnje preučevanje in poglobljanje slovenske zgodovine med vojnama. Kot predstojnik prve katedre za novejšo narodno in občo zgodovino na jugoslovanskih univerzah pa je bil tudi mentor za prve doktorske disertacije o zgodovinski problematiki med leti 1918 in 1941. Pomembnost in aktualnost Mikuževega orisa in drugih njegovih razprav navedenega časa pa kažejo tudi njihovi številni citati v najnovejši Perovškovi knjigi.

Vanjo je smotrno izbral deset prispevkov z namenom »poglobiti spoznanje o temeljnih problemskih vsebinah, ki so odločilno opredelile zgodovino in ravnanje jugoslovanskih Slovencev v času med svetovnima vojnama« (str. 10). Objavljene razprave in referati so rezultat raziskovalnega dela v okviru projekta

Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju, ki ga izvajajo sodelavci Inštituta za novejšo zgodovino pod Perovškovim vodstvom. Vsi prispevki so posebej prirejani in dopolnjeni za objavo v knjigi, temeljijo pa na preučevanju arhivskega gradiva, časopisja, uradnih publikacij in edicij virov ter relevantne starejše in tudi najnovejše literature. Smotrno so razdeljeni v dva vsebinska sklopa in sicer v prvem delu Slovenci in Kraljevina SHS (str. 17–133) štiri razprave osvetljujejo temeljne probleme v prvem obdobju po nastanku jugoslovanske države, zlasti državnostvorna prizadevanja in reševanje mejnih vprašanj, v drugem delu V Kraljevini SHS/Jugoslaviji (str. 135–259) pa je avtor analitično prikazal značaj prve Jugoslavije in njen pomen za Slovence ter njihov odnos do ključnih problemov v obdobju 1918–1941, posebej do narodnega vprašanja ter poglede na idejni, politični in socialno-gospodarski razvoj.

V prikazu državnopravnega in upravnopolitičnega razvoja Slovenije v letih 1918–1921 je Perovšek posvetil največ pozornosti prizadevanjem za udejanjanje državnostvornosti prek prve slovenske nacionalne vlade v federativni Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov, v času njenega obstoja pa je potekala tudi akcija za oblikovanje slovenskega parlamenta. Po prvodecembrskem zedinjenju je usihanje avtonomnih pristojnosti Deželne vlade za Slovenijo kazalo stopnjevanje procesa centralizacije že pred sprejetjem prve jugoslovanske ustave. Narodna vlada za Slovenijo pa se je uveljavila tudi na zunanjepolitičnem in vojaškem področju. Slovenska vojaška samostojnost je formalno trajala od nastanka Države SHS do oblikovanja Dravske divizijske oblasti 1. februarja, v nekaterih pogledih pa še do aprila 1919. V tem obdobju so delovale slovenske oborožene sile, poglede političnih strank in oblasti nanje pa je Perovšek osvetlil v posebnem prispevku. V razpravi Iz diplomatskega in političnega boja za meje 1919–1920 je avtor predvsem prek vloge eksperta za Koroško, politika in diplomata prof. dr. Lambreta Erlicha in njegovega dela Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20 prikazal velika prizadevanja slovenskih izvedencev za narodno problematiko v slovenskih obmejnih pokrajinah na mirovni konferenci za ugodno rešitev meje z Italijo, Avstrijo in Madžarsko. Strokovni, politični in diplomatski napor slovenskih članov delegacije na mirovni konferenci kažejo zmotnost ocene, »da so tedanje slovenske elite le malo storile glede reševanja problematike mej« (str. 11). Prvi del knjige zaključuje razprava o priključitvi Prekmurja h Kraljevini SHS ter o odnosih slovenske politike do nje in o narodnopolitičnih težnjah prekmurskih Slovencev. Njeno posebnost je poudaril s sklepno ugotovitvijo, da sta bili združitev Prekmurcev z narodno matico in Maistrova akcija za zagotovitev meje na Štajerskem, edina slovenska oziroma jugoslovanska »vojaškopolitična in diplomatska uspeha« v poprevratnih bojih za meje. Z vključitvijo Prekmurja v Kraljevino SHS pa je bil po koncu prve svetovne vojne ustvarjen tudi »eden od zgodovinskih temeljev ozemeljske celovitosti Republike Slovenije« (str. 133).

Drugi del knjige začneja Perovšek z analizo unitarističnega in centralističnega značaja Vidovdanske ustave, ki je ustvarila pravne temelje za narodnopolitični razvoj in državno ureditev od sprejetja junija 1921 do šestojanuarske kraljeve diktature leta 1929, centralistični državni sistem povezan z nacionalnim jugoslovanstvom pa je

udejanila tudi Oktroirana septembrska ustava iz leta 1931 za obdobje vse do zloma prve Jugoslavije. Slovenci so bili postavljeni pred dejstvo, ali sprejeti utopitev v unitaristično-centralistični državi ali pa voditi boj za uveljavitev narodne individualnosti v avtonomistično-federalistični državni ureditvi. Po analizi značilnosti prve in druge jugoslovanske ustave je Perovšek prikazal v dveh razpravah polarizacijo slovenskih političnih strank, združenj in gibanj v pogledih na narodno vprašanje in z njimi povezano opredelitev do državne ureditve v dvajsetih in tridesetih letih. Ob predstavitvi narodnopolitičnih programov vodilnih subjektov avtonomistično-federalističnega nacionalnega tabora katoliške Slovenske ljudske stranke (SLS) in unitaristično-centralističnega tabora liberalne Jugoslovanske demokratske stranke – Samostojne demokratske stranke in Jugoslovanske nacionalne stranke, ki sta v obdobjih sodelovanja v osrednji vladi imeli tudi možnosti za uveljavljanje svojih političnih ciljev, je Perovšek posvetil pozornost tudi številnim političnim narodnodemokracičnim in ljudskofrontnim gibanjem v liberalnem in socialističnem taboru z vidika njihovih prispevkov k obogatitvi nacionalnopolitičnih programov. Poudaril je, da je bila ob razglasitvi kraljeve diktature »na Slovenskem že izoblikovana povsem dozorena, v samolastnem narodnem razvoju utemeljena in z veliko narodno večino podprta avtonomistično-federalistična politična usmeritev« (str. 159), ki je imela svoje zagovornike v vseh treh političnih taborih ne glede na politične in ideološke razlike. Že tedaj se je pokazalo, da jugoslovanska država za v njej združene narode ni »zaželjena deželca«. V tridesetih letih se je med Slovenci še bolj utrdilo prepričanje, da je zanje Jugoslavija »resnično sprejemljiva le, če se njena notranja bit spremeni« in se v njej »uveljavi slovenski narodnoemancipacijski interes« (str. 179). Posebej je avtor osvetlil idejnopolitične in socialnogospodarske nazore katoliškega in liberalnega meščanskega tabora z vidika razlik in podobnosti. Tako je prikazal ostra kulturnobojna stališča in razlike v pogledih na socialnogospodarsko ureditev ter podobnosti katoliške in liberalne politike v odklanjanju komunizma, fašizma in nacizma, v protisemitskih stališčih in v tridesetih letih tudi njuno zavzemanje za stanovski korporativni sistem z načeli avtoritarne demokracije.

Zelo tehtna in zanimiva je Perovškova razprava o mitih in resničnosti bistva prve Jugoslavije z vidika, ali je nudila možnosti slovenskega narodnokulturnega in socialnogospodarskega napredka ter politične uveljavitve, ali pa so Slovenci zanjo »le delali in plačevali«, kot je v časih hudih notranjepolitičnih bojev razmere v njej ocenjeval vodilni slovenski politik med vojnoma dr. Anton Korošec. Skrajno negativno so »staro« Jugoslavijo ocenjevali tudi novi komunistični nosilci oblasti po drugi svetovni vojni. Avtor je, tudi na osnovi novih raziskav v zadnjih letih, opozoril na nekatere značilnosti položaja Slovencev v prvi Jugoslaviji, ki dopolnjujejo oziroma relativizirajo skrajne ocene. Tako je unitarističnocentralistični režim spodbudil utrjevanje narodne individualnosti in avtonomistična prizadevanja. Prek oblastnih skupščin konec dvajsetih let ter prek banske uprave in banskega sveta v drugi polovici tridesetih let, obakrat v času, ko je bila SLS vladna stranka, je vodila pot do slovenske delne »tihe avtonomije«. Slovenci so v prvi Jugoslaviji s slovenizacijo šolstva, ustanovitvijo Univerze in Akademije znanosti in umetnosti, razmahom kulturnih ustanov in društev ter literarne produkcije itd. »na

kulturno prosvetnem področju dosegli znaten napredek« (str. 228), s katerim so bistveno presegli dosežke pred letom 1918. S številnimi podatki je avtor ilustriral tudi pospešeni proces modernizacije slovenskega gospodarstva med vojnama, zlasti na področju industrializacije in s slovenskim ustvarjanjem več kot četrte jugslovsanske proizvodnje. Tudi kot politični dejavnik so bili Slovenci v jugoslovsanski državi daleč močnejši kot v habsburški monarhiji, kar je pokazalo tudi sodelovanje predstavnikov slovenskih političnih strank v večini jugoslovsanskih vlad. Te pridobitve in ugodne značilnosti so »ublažile... slabe slovenske izkušnje z Jugoslavijo« (str. 239).

V sklepni razpravi je Perovšek značaj prve Jugoslavije in položaj Slovencev v njej prikazal skozi poglede vodilne politične osebnosti SLS dr. Korošca. Razčlenil je njegova stališča do nacionalnih in socialnih problemov, do idejnopoličnih vprašanj in do zunanje politike jugoslovsanske države, posebej z vidika njenih posledic za Slovence, pri čemer je treba poudariti, da so bila Koroščeva načela tudi temeljna za program in politično delovanje vodilne slovenske politične stranke. Njegov odnos do vseh bistvenih državnih in družbenih vprašanj »nam razkriva politika, ki se je zavezal ohranitvi in uveljavitvi slovenstva, za kar naj bi bila v tistem zgodovinskem obdobju najbolj primerna jugoslovsanska državna skupnost« (str. 259).

Iz sintetičnega povzetka naj povzamemo, da je za Slovence ob velikih slabih izkušnjah (nedosežen avtonomistični državnopravni položaj, vpetost slovenskega narodno-jezikovnega in kulturnega razvoja v unitaristični sistem, soočenje z nižjo, t.i. balkansko kulturno civilizacijsko ravno, grožnje z ukinitvijo slovenske univerze, nepovratno trdno pravit in na jug naravnan davčni primež, na zunanjepoličnem področju izguba Primorske itd) ter na drugi strani kulturni in gospodarski napredek ter uveljavljanje slovenskega političnega dejavnika, bila jugoslovsanska državna skupnost »čvrsta narodnoemancipacijska podlaga«, ki jim je »obenem z dejanji dokazano narodnoosvobodilno voljo in vojaško sposobnostjo v drugi svetovni vojni, omogočila, da so samozavestno začeli živeti svojo naslednjo jugoslovsansko izkušnjo« (str. 269).

Perovškovo delo je dragoceno tudi kot podroben pregled relevantnih monografij, edicij virov in razprav (str. 283–303), ki zrcalijo večjo ali manjšo raziskovalno intenzivnost in tematske poudarke o slovenski politični zgodovini med vojnama v posameznih obdobjih do sedanjega časa. Jurij Perovšek je dal s svojo najnovejšo knjigo, deveto v zbirki Razpoznavanja Inštituta za novejšo zgodovino, – to edicijo je tudi začel leta 2005 z delom o evropskem in slovenskem liberalizmu v 19. in 20. stoletju, nov pomemben prispevek k slovenskemu zgodovinopisju med vojnama. Z desetimi tematsko povezanimi razpravami je prikazal in bogato dokumentiral temeljne probleme položaja Slovencev v prvi Jugoslaviji in prek njih osvetlil tudi njene značilnosti v obdobju 1918–1941.

Miroslav Stiplovšek

Božo Repe, Jože Prinčič, **Pred časom: portret Staneta Kavčiča**. Ljubljana : Modrijan, 2009. 239 strani.

Dvajset let po prezgodnji smrti Staneta Kavčiča in skoraj štirideset let po »Kavčičevi eri«, se zdi dober trenutek za časovno oddaljeno ovrednotenje dela in življenja politika, ki je verjel v socializem in komunizem, vendar pod pogojem, da se sistem prilagodi času in tokovom, ki so veli zunaj Jugoslavije. Do zdaj se je o Stanetu Kavčiču pisalo razmeroma malo, še posebej potem, ko se je polegel prah po izdaji njegovega Dnevnika in spominov leta 1988 in potem, ko njegova dediščina ni bila več potrebna za zagovarjanje takih ali drugačnih političnih ciljev v času osamosvajanja. Z natančnim pregledom političnega delovanja ter do danes najtemeljitejšim biografskim prikazom predvsem Kavčičevega zgodnjega življenja, skušata avtorja predstaviti Kavčiča mlajšim generacijam, ki se ga le medlo spomnijo ali pa so se rodile šele po opisanih dogodkih, starejši pa prikazati ozadje celotnega dogajanja.

Že naslov knjige pove, da avtorja ponujata odgovore, zakaj je bil Kavčič »pred časom«. V prvi vrsti ga prikazujeta kot pragmatičnega politika, ki je preko mnogih pomembnih infrastrukturnih projektov v energetiki, prometu in turizmu ustvaril trdne temelje, ki dajejo življenjsko moč slovenskemu gospodarstvu še danes. Skozi prizmo pretresa izvirnih zgodovinskih virov ter pričevanj sodelavcev in družine Staneta Kavčiča, je avtorjema uspela zanimiva in podatkov polna monografija. Zbrani dokumenti prikazujejo Kavčiča kot neke vrste razvojnega politika, ki si je svoj »liberalizem« zamislil predvsem v političnem pluralizmu med obstoječimi političnimi organizacijami in znotraj njih. Njegov politični razvoj je Janez Kocijančič označil kot »evrokomunističen«, torej kot iskanje vmesne linije med liberalnim kapitalizmom in državnim socializmom, ki bi komunističnim strankam prinašala samostojnost in neodvisnost od Sovjetske zveze ter bi omogočala povezovanje s civilnimi družbenimi gibanji.

Skoraj vse njegove napredne ideje in dosežki so bili hkrati tudi pretežni razlogi za njegovo odstavitev. Teh razlogov je bilo več: od večje priljubljenosti v javnomnenjskih merjenjih v primerjavi z drugimi vidnejšimi politikami tistega časa, zavrnitve uradne kandidature za predsednika Zveznega izvršnega sveta in kmalu zatem zavrnitve članstva v Izvršnem biroju Predsedstva CK ZKJ, zahtev po doslednem izvrševanju gospodarske reforme, zahteve po podelitvi večje moči SZDL v primerjavi z Zvezo komunistov, pa vse do prenosa pristojnosti v gospodarski politiki iz zvezne ravni na republiško. Predvsem vloga slednje zahteve je

nadvse zanimiva. Sam je ves čas težil k večji samostojnosti SR Slovenije glede odločanja o lastnih gospodarskih zadevah, saj se je njena finančna akumulacija načrtno prelivala v druge republike in se s tem zapostavljala razvojna kapaciteta Slovenije. Tako je med pomembnejšimi pristojnostmi, ki naj bi se prenesle na republike, bila pravica do potrošnje lastnih denarnih prihodkov. Kmalu so ga začeli obtoževati teženj po odcepitvi Slovenije od Jugoslavije, Josip Broz – Tito pa naj bi zavrnitev ponujenih služb na nivoju federacije razumel predvsem kot »samopašnost republiškega politika, ki si je vzel preveč pravic« (str. 32). A ravno človek, ki je bil obtožen sektaštva, je v svoj Dnevnik leta 1976 zapisal, da bi bili »Slovenci zadnji, ki bi bili za razbitje Jugoslavije, in če bi do tega prišlo, potem bi bili zadnji, ki bi jo pokopali« (str. 204). Do odstitvitve Kavčiča je prišlo torej na podlagi dveh spopadov: prvi je bil znotrajpartijski, in sicer med starolinjskimi komunisti, katerih najvidnejši predstavniki so bili France Popit, Edvard Kardelj in Mitja Ribičič ter t.i. »liberalno« strujo, v kateri so bili med drugim Milan Kučan, Janez Kocjančič in Ernest Petrič. Drugi spopad pa je temeljil na konfliktu interesov republike in federacije, ko slednja ni želela prepustiti svojih pristojnosti republiškim vodstvom, ki bi v razmerju postali bolj samostojni.

Dr. Jože Prinčič, znanstveni svetnik na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani, ki se v svojem znanstvenem raziskovanju ukvarja z razvojnimi procesi in prelomnicami v gospodarstvu 20. stoletja ter medrepubliškimi odnosi v povojni Jugoslaviji, je prevzel nalogo natančnega opisa gospodarskih reformističnih prizadevanj Kavčičevega »liberalizma«. Prinčič opisuje predvsem gospodarski okvir Kavčičeve »liberalne« misli, ki se je izoblikovala že zgodaj v njegovi politični karieri. Kot minister za industrijo leta 1951 je vodil prenos pristojnosti iz zveznih na republiška telesa in prehod na nov gospodarski sistem samoupravljanja. V naspotju s tedanjim mišljenjem je ocenjeval, da je potrebno gospodarstvo usmeriti na zunanje trge in voditi konkurenčno produkcijo, usmerjati nekonkurenčna podjetja k ustrežnejšim proizvodnim programom ter predvsem voditi gospodarstvo v obsegu dejanskih zmožnosti in ne glede na nedosegljive cilje. Glede na njegovo stališče, da se mora gospodarstvo Jugoslavije in s tem Slovenije reformirati, je Kavčič podpiral Borisa Kraigherja pri njegovih reformnih prizadevanjih, ko pa je sam prišel na mesto mandatarja vlade je ta prizadevanja še nadgradil. Med drugim je želel usmeriti družbeni razvoj v kombinacijo družbene lastnine z delničarstvom, zavzemal pa se je tudi za policentričen razvoj slovenskega gospodarstva. Posledično so se v temu času razvile večje regionalne enote, ki so spodbudile prehod iz večinoma kmetijskih panog v industrijske na področju manj razvitih območij kot so Pomurje, Kozjansko in Bela krajina. Po odstitvitvi so s policentričnim razvojem v določeni meri nadaljevali, delničarstvu pa so se povsem odpovedali in prevladala je t.i. dogovorna ekonomija, nekonkurenčen in vase zaprt sistem, ki je pomenil ponovno oddaljevanje Slovenije od zahodnoevropskih držav. Ravno zapostavljanje zasebne in favoriziranje družbene lastnine pa je Kavčič v svojem dnevniku označil kot »usodna zmeta z neizmerljivimi posledicami« (str. 199).

Znanstveni opus dr. Boža Repeta, sicer rednega profesorja s področja sodobne slovenske zgodovine na Filozofski fakulteti v Ljubljani, se pogosto dotika

Kavčičevega »liberalizma«, saj je leta 1992 tudi doktoriral iz pričujoče teme. Na podlagi dizertacije je bila nato izdana znanstvena monografija »Liberalizem« v Sloveniji, pa tudi številni članki in prispevki. V monografiji iz leta 1992 Repe poudarja, da v njej ni uspel zajeti vsega, kar bi si želel. V pričujoči knjigi pa izraža veselje, da je dobil priložnost za »celovitejši biografski opis Staneta Kavčiča«, saj je, kot je zapisal sam, to »čutil kot neizpolnjeno obvezo, moralni dolg« (str. 209). Repe je v prvem poglavju opisal Kavčičevo življenjsko ozadje, ki je bistveno za razumevanje, kako se je izoblikoval njegov politični karakter. Opisano je celotno življenje, še posebej natančno pa obdobje otroštva, ki je bilo zaznamovano z oznako nezakonskega sina, pa do časa, ko je zasedal mesto sekretarja okrajnega komiteja Partije za območje Vrhnike in Logatca s širšo okolico med drugo svetovno vojno. V kasnejšem obdobju Kavčičevega življenja se dr. Repe omeji le na redke vidike zasebnega življenja, saj je bolj pomembne Kavčič sam opisal v svojem Dnevniku in spominih, še posebej ko beseda nanese na njegovo družino. Odnose med Kavčičem in drugimi visokimi političnimi predstavniki avtorja povzemata predvsem s pomočjo izjav na magnetnih zapisih sej ali sestankov, kar pa podkrepita še s številnimi razgovori s pričevalci dogajanja. Ta pričevanja nam predstavljajo vrsto zanimivih podatkov, ki jih v arhivskih virih ni moč najti. Tako lahko med drugim preberemo, da je Kavčič nedokončano formalno izobrazbo vedno čutil kot veliko osebno pomanjkljivost, ki jo je skušal nadomestiti z neformalnim izobraževanjem. Kot praktičnemu politiku se mu je zdelo pomembno, da se približa širši javnosti. Postal je govorno vešč, kar je vedno dobro vnovčil v javnih nastopih. Komuniciranje preko televizije, ki je v temu času že postala množični medij, je dvignil na novo inovativno raven z razumljivim, pragmatičnim in jedrnatim načinom odgovarjanja. Do tedaj je bilo med politiki v slovenskem in jugoslovanskem prostoru namreč samoumevno, da so se pojavljali na televiziji z vnaprej pripravljenimi in mnogokrat branimi odgovori na zastavljena vprašanja novinarjev.

Monografijo zaključuje poglavje, ki prikazuje prizadevanja ali pa pomanjkanje le teh za rehabilitacijo »liberalistične« struje in zapuščino Staneta Kavčiča. Do popolne rehabilitacije Kavčiča ni prišlo kljub demokratizaciji v času t.i. slovenske pomladi ne znotraj ZKS, kot tudi ne v Demosu. Celo v strankah, ki so nasledile ZKS in Demos do konca 90. let 20. stoletja do rehabilitacije ni prišlo, kljub temu, da je čas pokazal nesmiselnost obtožb in razlogov za odstavitev.

Kornelija Ajlec

ZBIRKA ZGODOVINSKEGA ČASOPISA

Na upravi *Zgodovinskega časopisa* (SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, telefon +386(1) 2411 200, e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si) lahko naročite naslednje zvezke knjižne zbirke ZČ:

1. **Edvard Kardelj – Separans in slovensko zgodovinopisje.** Zbornik razprav. 1980, 44 str. – **1,00 €**
2. Franc Šebjanič: **Šolnik in domoljub Adam Farkaš (1730–1786).** 1982 (ponatis 1999), 28 str. – **0,50 €**
3. **Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem.** Zbornik razprav. 1987, 134 str. – **3,00 €**
4. Dušan Kos: **Bela krajina v poznem srednjem veku.** 1987, 76 str. – **1,60 €**
5. Janez Cvirn: **Boj za Celje. Politična orientacija celjskega nemštva 1861–1907.** 1988, 88 str. – **2,00 €**
6. Predrag Belič: **Prva tri desetletja jezuitov in Slovenci (1456–1569).** 1989, 40 str. – **0,80 €**
7. Marta Verginella: **Družina v Dolini pri Trstu v 19. stoletju.** 1990, 36 str. – **0,80 €**
8. Rajko Bratož: **Vpliv oglejske cerkve na vzhodnoalpski in predalpski prostor od 4. do 8. stoletja.** 1990, 72 str. + priloga – **1,60 €**
9. Petra Svovljšak: **Slovenski begunci v Italiji med prvo svetovno vojno.** 1991, 56 str. – **1,20 €**
10. Bogo Grafenauer: **Oblikovanje severne slovenske narodnostne meje.** 1994, 44 str. – **1,00 €**
11. Peter Štih: **Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem.** 1994, 266 str. – **6,00 €**
12. Rajko Bratož: **Bitka pri Frigidu v izročilu antičnih in srednjeveških avtorjev.** 1994, 48 str. – **1,00 €**
13. Miha Kosi: **Templarji na Slovenskem. Prispevek k reševanju nekaterih vprašanj srednjeveške zgodovine Prekmurja, Bele Krajine in Ljubljane.** 1995, 48 str. – **1,00 €**
14. Marjeta Keršič Svetel: **Češko-slovenski stiki med svetovnima vojnama.** 1996, 88 str. – **2,00 €**
15. Olga Janša-Zorn: **Historično društvo za Kranjsko.** 1996, 320 str. – **12,00 €**
16. Tamara Griesser Pečar – France Martin Dolinar: **Rožmanov proces.** 1996, 317 str. – **12,00 €**
17. Andrej Pleterski: **Mitska stvarnost koroških knežjih kamnov.** 1997, 60 str. – **2,00 €**
18. Rajko Bratož: **Grška zgodovina. Kratek pregled s temeljnimi viri in izbrano literaturo.** 1997, 268 str. – **razprodano.**
19. Rok Stergar: **»Vojski prijazen in zaželen garnizon« : Ljubljanski častniki med prelomom stoletja in prvo svetovno vojno.** 1999, 88 str. – **3,00 €**
20. Peter Rustja: **Med Trstom in Dunajem.** Ivan Nabergoj v avstrijskem državnem zboru (1873–1897). 1999, 336 str. – **10,00 €**
21. Herbert Grundmann: **Zgodovinopisje v srednjem veku. Zvrsti – obdobja – posebnosti.** Prev. Janez Mlinar, 2000, 84 str. – **6,00 €**
22. Ivan Vogrič: **Slovenski književniki in 1. svetovna vojna.** 2001, 46 str. – **2,00 €**
23. Božo Repe: **Slovenci v osemdesetih letih.** 2001, 86 str. – **6,00 €**
24. Peter Rustja: **Otokar Rybář v dunajskem parlamentu, I. del.** 2001, 96 str. – **4,00 €**
25. Erik Dolhar: **Boj za slovenstvo Kanalske doline. Od TIGR-a do volitev 1946.** 2002, 368 str. – **12,00 €**
26. Rajko Bratož: **Grška zgodovina. Kratek pregled s temeljnimi viri in izbrano literaturo.** (Druga, dopolnjena izdaja) 2003, 304 str. – **20,00 €**
27. Janko Pleterski: **Koroški plebiscit 1920. Poskus enciklopedične razlage gesla o koroškem plebiscitu / Kärntner Volksabstimmung 1920. Versuch einer enzyklopädischen Auslegung des Stichwortes »Kärntner Volksabstimmung«.** 2003, 64 str. – **3,00 €**
28. Peter Rustja: **Otokar Rybář v dunajskem parlamentu, II. del.** 2003, 64 str. – **3,00 €**
29. **Regionalni vidiki slovenske zgodovine.** 2004, 176 str. – **8,00 €**
30. Janez Cvirn: **Boj za sveti zakon.** 2005, 111 str. – **10,00 €**
31. **Zwittrov zbornik.** 2006, 95 str. – **10,00 €**
32. **Mitsko in stereotipno v pogledu na slovensko zgodovino.** 2006, 369 str. – **12,50 €**
33. Rajko Bratož: **Rimska zgodovina I.** 2007, 528 str. – **48,00 €**
34. Peter Štih, Vasko Simoniti, Peter Vodopivec: **Slowenische Geschichte : Gesellschaft – Politik – Kultur.** 2008, 559 str.
35. **Evropski vplivi na slovensko družbo.** 2008, 490 str. – **16,00 €**
36. Hans-Dietrich Kahl: **Streifzüge durch das Mittelalter das Ostalpenraums ausgewählte Abhandlungen (1980–2007).** 2008, 502 str. – **45,00 €**
37. Branko Marušič: **Mejačevi iz Komende : slovenska družina v dogajanjih miru in vojne.** 2009, 220 str. – **19,50 €**
38. Borut Batagelj: **Izum smučarske tradicije: kulturna zgodovina smučanja na Slovenskem do leta 1941.** 2010, 512 str. – **41,00 €**

